

ΕΛΕΝΗ ΧΟΥΛΙΑΡΑ-ΡΑΪΟΥ
Καθηγήτρια, Παν. Ιωαννίνων
hchour@cc.uoi.gr

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟΙ ΠΑΠΥΡΟΙ ΣΕ ΑΡΧΕΙΑ ΠΑΠΥΡΙΚΩΝ
ΕΓΓΡΑΦΩΝ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΔΥΟ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
(*P. CAIRO ZEN. IV 59 532*) ΚΑΙ Ο ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥΣ¹

Περίληψη. Σκοπός του άρθρου είναι η διερεύνηση του ακριβούς χαρακτήρα και προορισμού δύο παπυρικών επιγραμμάτων (*P. Cairo Zen. IV 59 532*), εμπνευσμένων από τον θάνατο του γενναίου ινδικού κυνηγετικού σκύλου Ταύρωνα, πιστού φίλου του επιστάτη Ζήνωνα, στο χωριό Φιλαδέλφεια του Αρσινοΐτη νομού. Σε αντίθεση με την άποψη ότι τα δύο ποιήματα είχαν καθαρά λογοτεχνικό χαρακτήρα, υποστηρίζουμε – με τη βοήθεια παπυρικών εγγράφων από το αρχείο του Ζήνωνα και άλλων παπύρων που μαρτυρούν το κυνήγι αγριόχοιρων (ακόμη και κατά τη ρωμαϊκή εποχή) στην περιοχή του Αρσινοΐτη νομού, και υπό το φως αρχαιογραμματειακών και αρχαιολογικών πηγών, καθώς και ελληνικών ή αιγυπτιακών θρησκευτικών πρακτικών – ότι τον 7^ο αι. π. Χ. στον Αρσινοΐτη νομό ασκούσαν το κυνήγι αγριόχοιρων, ότι ο Ζήνων πρέπει να είχε κινδυνεύσει κατά το κυνήγι και να είχε ανεγείρει πράγματι τύμβο για τον σωτήρα του Ταύρωνα, όπου χαραχτήκαν τα δύο ποιήματα. Η περίπτωση αυτών των κεμένων που βρέθηκαν ανάμεσα στα έγγραφα του αρχείου του Ζήνωνα αναδεικνύει τη χρησιμότητα της συνεξέτασης λογοτεχνικών παπύρων και παπυρικών εγγράφων, ιδιαίτερα όταν τα τελευταία περιέχουν πληροφορίες για το κοινωνικό status και τις συνήθειες των ιδιοκτητών φιλολογικών παπύρων, το περιεχόμενο των οποίων θα μπορούσε να συνδέεται κάποτε με τα ενδιαφέροντά τους.

Résumé. Le but de cet article est de révéler le vrai caractère et la destination des deux épigrammes (*P. Cairo Zen. IV 59 532*), inspirées par la mort du valet jeune chien de chasse Tauron, de race indienne, l'ami fidèle de l'épistate Zénon, dans le village de Philadelphie du nome Arsinoïte (Fayoum). La quasi-totalité de nos prédécesseurs se rangent à l'opinion que les deux poèmes ont un caractère purement littéraire et qu'ils illustrent simplement l'amour pur de l'épistate pour son chien indien sacrifié pour sauver son maître pendant une chasse.

---

1. Πρόδρομη μορφή αυτού του άρθρου παρουσιάστηκε στο *Η' Συμπόσιο Κλασικών Σπουδών* του Τομέα Κλασικής Φιλολογίας του Πανμίου Ιωαννίνων (17-05-2011).

À l'aide des documents papyrologiques du dossier de Zénon, homme fin et cultivé, et d'autres papyrus attestant la pratique de la chasse aux sangliers (même à l'époque romaine) dans le domaine de l'Arsinoïte, ainsi qu'à la lumière des sources littéraires et archéologiques et des anciennes pratiques religieuses grecques ou égyptiennes, nous soutenons – à l'encontre du point de vue de nos prédécesseurs, – qu'il est possible que dans le Fayoum du 3ème s. av. J.-C. la chasse aux sangliers soit pratiquée et que Zénon ait fait ériger une tombe pour son chien Tauron, sur laquelle les deux poèmes auraient été inscrits. Enfin le cas de ces deux épigrammes, trouvées parmi les papiers des archives de Zénon, met en valeur l'utilité de l'examen parallèle des papyrus littéraires et des documents, surtout quand les derniers contiennent des renseignements sur le statut social et les habitudes des propriétaires des textes littéraires dont le contenu parfois peut s'associer avec leurs intérêts.

Α. Ταύτιση κατόχων λογοτεχνικών παπύρων

Ως γνωστόν, η ταύτιση των αρχαίων κατόχων φιλολογικών παπύρων είναι ιδιαίτερα δύσκολη ή ανέφικτη, αφού συνήθως δεν διαθέτουμε τα απαραίτητα προς τούτο στοιχεία. Κάποτε μάλιστα αγνοούμε ακόμη και τις συνθήκες ανεύρεσης ή τον τόπο προέλευσης των παπύρων, καθώς αυτοί είναι συχνά προϊόντα παράνομων ανασκαφών και λαθραίας διακίνησης.

Όταν όμως οι φιλολογικοί πάπυροι προέρχονται από ιδιωτικές βιβλιοθήκες που βρίσκονταν στον χώρο διαβίωσης των ιδιοκτητών τους ή εντοπίζονται ανάμεσα σε έγγραφα παπυρικών αρχείων, τότε είναι δυνατόν να αναγνωρίσουμε τους αρχικούς κατόχους, να εντάξουμε τα κείμενα στο κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον τους και να συνδέσουμε το περιεχόμενό τους με τις επαγγελματικές ή άλλες δραστηριότητες των ιδιοκτητών τους².

Ανάμεσα λοιπόν στα έγγραφα ορισμένων αρχείων, 'επώνυμων' κατά κανόνα προσώπων – που το όνομά τους (λ. χ. *αρχείο του Ζήνωνος, αρχείο του Ήρωνίνου, αρχείο του Θεοφάνους, αρχείο του Άβινναίου, αρχείο του Διοσκόρου* κ. ά.) είναι τόσο οικείο στους ειδικούς όσο ενός σημαντικού ήρωα της μυθολογίας ή της ιστορίας και της παράδοσης –

2. Weil (1902), 1, 10, 82, 90, 106-107. Oldfather (1923), 85 κ. εξ. Willis (1968), 205-241. Turner (1981), 107 κ. εξ. Clarysse (1983), 43-61. Thompson (1987), 105-121. Montevicchi (1991), 9-10, 337-338, 364, 365, 403. Bagnall (1992) 137-140. Van Minnen (1994), 37, 38, 39. Broze (1997), 10-11. Haines-Eitzen (2000), 10-13, 33-38, 138 σημ. 44, 147 σημ. 64. Fournet (2012), 125 και υποσημ. 2.

εντοπίζονται λογοτεχνικά έργα που πρέπει να προέρχονται από τις ιδιωτικές βιβλιοθήκες των 'πρωταγωνιστών' αυτών των αρχείων³.

Β. Η περίπτωση του *P. Cairo Zen. IV 59 532*

Δύο επιτύμβια επιγράμματα ανώνυμου ποιητή (*P. Cairo Zen. IV 59 532*⁴) – γραμμένα όχι, όπως θα περίμενε κανείς, σε φιλολογική γραφή ή γραφή των αντιγραφών, αλλά στη 'γραφή των γραφών' και συγκεκριμένα σε μια όμορφη 'γραφειοκρατική' γραφή, και σε πάπυρο καλής ποιότητας –, το πρώτο σε ελεγειακό δίστιχο και το δεύτερο σε ιαμβικούς τριμέτρους, χωρισμένα με μία παράγραφον (—) και με τον τίτλο ἄλλο⁵, βρέθηκαν ανάμεσα στα έγγραφα του αρχείου του Ζήνωνος και

3. Turner (1981), 110-112. Montavecchi (1991), *loc. cit.* Fournet (1994), 418 και υποσημ. 1. Legras (2002), 132-148.

4. = Edgar (1931), 1-2. Τα δύο αυτά επιγράμματα, μετά την *editio princeps* (Edgar, 1920, αριθμ. 48: πρβλ. *Bibliothèque de l'École des chartes* 85, 1924, 231), γνώρισαν νέες εκδόσεις και πολλές ανατυπώσεις, όπως: Wilcken (– Wilamowitz-Moellendorf) (1920), 453-454. Bilabel (1926), *SB III* 6754 (105-106). Herrlinger (1930), αριθμ. 54 (52-53, κατά βάση ακολουθεί την *ed. pr.* και Wilcken, 1920: έμμεση γνώση). Norsa (1939), 7 (tav. 2: ακολουθεί ουσιαστικά την έκδοση του Edgar, 1931). Peek (1955: ανατ. 1988), *GVI* 1968, 615. *Idem* (1960), αριθμ. 458 (268-271). Page (1962), *Sel. Pap. III* 109 (461-463). Seider (1970), 40-41 (αριθμ. 4 [γρ. 13-24: το β' επίγραμμα], πίν. III). Cazzaniga (1973), 71-89 (το α' επίγραμμα). Hengstl (– Häge – Kühnert) (1978), αριθμ. 98 (240-242). Page (– Dawe – Diggle) (1981), *FGE* 146 (στ. 1674-1685, σσ. 457-458: το α' επίγραμμα). Lloyd-Jones – Parsons (1983), *SH* 977 (489-490). Buzón – Cavallero (1993), 75-86. Purola (1994), 55-62 (ακολουθεί την έκδοση: Lloyd-Jones – Parsons, *SH* 977). Pepper (2010), 606-608. Yatsushashi (2010), 157 (που φαίνεται να ακολουθεί τις εκδόσεις: Lloyd-Jones – Parsons, *SH* 977 και Page, 1962, *Sel. Pap. III* 109).

Πρβλ. επίσης Powell – Barber (1921: ανατ. 1974), 108 (όπου μόνον οι στ. 16-21 με βάση την *ed. pr.*). Mertens-Pack³ online Database (June 2006), αριθμ. 1761. Pestman – Clarysse – Korver (1981), 22, 114. Citti – Degani – Giangrande – Scarpa (1995), 53, 86 et passim. Gutzwiller (1998), 22, 61. Lloyd-Jones (– Skempis) (2005), 116. *New Editions; Addenda and Corrigenda to the Texts*, 12. LDAB 6935. *TLG. Packard Humanities Institute. Perseus Project, Diogenes*. Για τις φωτογραφίες του recto και του verso του παπύρου με τα επιγράμματα, βλ. *Photographic Archive of Papyri in the Cairo Museum*: <http://ipap.csad.ox.ac.uk/>

5. Για τις πιθανές σημασίες του τίτλου ἄλλο, που θα μπορούσε να υπονοεί τοῦ αὐτοῦ, του ίδιου δηλ. συγγραφέα ή εἰς τὸν αὐτόν, για το ίδιο δηλ. θέμα, ή και τα δύο, βλ. Hanink (2010), 21-22 και υποσημ. 23-24.

ανήκουν στην περίοδο υπηρεσίας του τελευταίου στο Φαγιούμ (256-246 π. Χ.)⁶.

Το *έν λόγω* αρχείο και ο *ήρωάς* του Ζήνων μας μεταφέρουν στον Γ' αι. π. Χ. και στη *δωρεά*, στο κτήμα δηλ. που είχε δοθεί από τον Πτολεμαίο Β' Φιλάδελφο στον *διοικητή*, τον υπουργό, θα λέγαμε, οικονομικών Απολλώνιο, κοντά στην κώμη Φιλαδέλφεια, στα ΒΑ του *Άρσινοΐτου νομού* (σημεριν. Φαγιούμ της Αιγύπτου). Το κτήμα, οργανωμένο με σύστημα διωρύγων και φραγμάτων, έργο αιγύπτιου μηχανικού, σε σχήμα σκακιέρας (σύμφωνα με την παράδοση του πατέρα της πολεοδομίας Ιππόδαμου), χωριζόταν σε *σαράντα περιχώματα*.

Το *αρχείο του Ζήνωνος*, το πλουσιότερο, ως γνωστόν, παπυρικό αρχείο που βρέθηκε ως σήμερα, αποτελείται από 2000 και πλέον έγγραφα, που ανακαλύφθηκαν από ντόπιους, πιθανώς μέσα σε μια υδρία, στο υπόγειο οικίας της Φιλαδέλφειας, και σήμερα βρίσκονται διασκορπισμένα στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ η σπουδαιότερη συλλογή φυλάσσεται στο Κάιρο.

Το περιεχόμενο του αρχείου επιτρέπει να χαράξουμε τις τέσσερις φάσεις της ζωής του Ζήωνα, γιου του Αγρεοφώντα.

Άγνωστος από άλλες πηγές, ο Ζήνων γεννήθηκε περί το 285 π. Χ. στη μικρασιατική πόλη Καύνο της Καρίας και μετανάστευσε μαζί με τον αδελφό του Εφάρμοστο στην Αίγυπτο, το Eldorado της εποχής τους. Το 261 αρχίζει τη σταδιοδρομία του, στην Παλαιστίνη, ως αντιπρόσωπος του *διοικητού* Απολλώνιου και με την επάνοδό του στην Αίγυπτο συνεχίζει ως γραμματέας του και τον συνοδεύει κατά τις περιοδείες του στο Δέλτα (258-256).

Στην τρίτη φάση της ζωής του, ο Ζήνων εργάζεται επί οκταετία (256-248) ως *έπιστάτης* της *δωρεάς*, διαδεχόμενος τον Πανακέστορα, από την Καλύδνα, αρχαία πόλη της Καρίας, κοντά στην Καύνο, και εγκαθίσταται στη Φιλαδέλφεια (πραγματοποιώντας ωστόσο και κάποια ταξίδια στην Αλεξάνδρεια) αρχιεθετεί όλα τα έγγραφα που αφορούν

6. Wilcken (– Wilamowitz-Moellendorf) (1920), 453-454. Powell – Barber (1921: ανατ. 1974), 107-108. Herrlinger (1930), 53. Edgar (1931), *P. Cairo Zen.* IV 59-532, εισαγωγή (1). Norsa (1939), 7 (tav. 2). Seider (1970), 40-41 (αριθμ. 4, γρ. 13-24, πίν. III). Page (– Dawe – Diggle) (1981), *FGE*, 457. Lloyd-Jones – Parsons (1983), *SH* 977 (489-490). Saija (1990), 29-30. Dorandi (1991), 21 και υποσημ. 59. Idem (1993), 74 και υποσημ. 16. Buzón – Cavallero (1993), 75, 78-79, 84-85. Purola (1994), 55-62. Argentieri (1998), 12 υποσημ. 65, 14 και υποσημ. 74. Obbink (2004), 26-27. Lada – Römer (εκδ.) (2006), 131 και υποσημ. 46. Pepper (2010), 611, 614.

στην οικονομική και κοινωνική ζωή της δωρεάς, ενώ συγχρόνως ασχολείται και με τις ιδιωτικές του υποθέσεις.

Κατά την τελευταία περίοδο της ζωής του (ανάμεσα στον Νοέμβριο του 248 και τον Δεκέμβριο του 247), παύει να είναι *έπιστάτης* της δωρεάς, αλλά εξακολουθεί να κατοικεί στη Φιλαδέλφεια με το καθεστώς του *παρεπιδήμου* και αφιερώνεται στη δική του οικονομική δραστηριότητα. Από τον Μάρτιο του 240 σταματά να κρατά αρχεία. Το τελευταίο έγγραφο που τον αφορά φέρει ημερομηνία 14 Φεβρουαρίου 229 π. Χ.⁷

Στο συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του το αρχείο αποτελείται από έγγραφα οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα: επιστολές, αιτήσεις, συμβόλαια, λογαριασμούς, ποικίλες πληρωμές, ενώ τα ευάριθμα φιλολογικά κείμενα⁸, που αποτελούν αποδείξεις της ιδιωτικής βιβλιοθήκης του Ζήωνα, φανερώνουν την συνάφεια ανάμεσα στον κοινωνικό του κύκλο και τον ελληνισμό.

Μαζί μ' έναν τετράμετρο του Αρχίλοχου, μια αναφορά των *Μυρμηδόνων* του Αισχύλου, στίχους του *Ιππόλυτου* του Ευριπίδη, σχολικές ασκήσεις και δύο γραμμές με μουσικά σύμβολα⁹, βρέθηκαν και τα δύο εναλλακτικά αλλά ολοκληρωμένα επιτάφια επιγράμματα για τον ινδικό κυνηγετικό σκύλο Ταύρωνα του Ζήωνα¹⁰.

Σύμφωνα με το περιεχόμενό τους¹¹, ο Ζήων, στη διάρκεια ενός κυνηγιού, διέτρεξε θανάσιμο κίνδυνο, καθώς βρέθηκε αντιμέτωπος μ' έναν

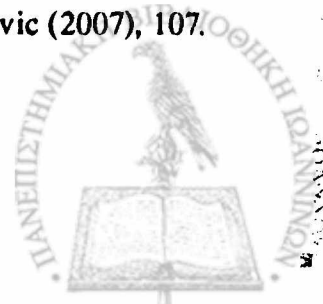
7. Βλ. π. χ. Préaux (1947), 5-6. Orrieux (1983), 16-20 et passim. Clarysse – Vandorpe (1995), 20-35. Reekmans (1998), 303-304. Legras (2002), 132-136.

8. Για τους πιθανούς λόγους αυτής της ισχνότατης παρουσίας φιλολογικών παπύρων (όπως είναι ο χωρισμός των εγγράφων από τη βιβλιοθήκη του Ζήωνα στην αρχαιότητα, η χωριστή φύλαξη λογοτεχνικών παπύρων και εγγράφων, οι ενεξέλεγκτες και παράνομες ανασκαφές με συνέπεια την απόσπαση πολύτιμων λογοτεχνικών κειμένων από το κύριο σώμα του αρχείου και τη χωριστή πώλησή τους από εκείνη των εγγράφων κ. ά.), βλ. Clarysse (1983), 43, 53 et passim. Purola (1994), 56-58. Pepper (2010), 605 και υποσημ. 2.

9. Βλ. *P. Cairo Zen.* IV 59 533: West (1992), 278, 287. Pöhlmann – West (2001), 41, 42.

10. Préaux (1947), 9-12. Turner (1956), 95. Orrieux (1983), 16-20. Idem (1985), 58-62. Gelzer (1993), 158 και υποσημ. 44-49. Purola (1994), 58 και υποσημ. 10. Legras (2002), 136-137.

11. Βλ. επίσης Page (1962), *Sel. Pap.* III 109 (460-461). Petrovic (2007), 107. Schneider (2009), 253-270.

αγριόχοιρο, αλλά γλίτωσε χάρη στο θάρρος του ινδικού σκύλου¹² Ταύρωνα, που θυσίασε τη ζωή του, για να σώσει τον κύριό του.

Το κείμενο βασίζεται στον Edgar (1931), με ορισμένες διαφοροποιήσεις που οφείλονται σε προτάσεις προηγούμενων εκδοτών και σε προωπική ανάγνωση των παπυρικών φωτογραφιών¹³:

- Ἴνδὸν ὄδ' ἀπύει τύμβος Ταύρωνα θανόντα
 κείσθαι, ὁ δὲ κτείνας πρόσθεν ἐπέιδε Αἶδαν.
 θῆρ ἄπερ ἄντα δρακεῖν, συὸς ἧ ὄ' ἀπὸ τᾶς Καλυδῶνος
 λείψανον, εὐκάρποις ἐμ πεδίοις τρέφετο
 5 Ἄρσινόας ἀτίνακτον, ἀπ' αὐχένος ἀθρόα φρίσσων
 [λ]όχμαις καὶ γε[ν]ύων ἀφρὸν ἀμεργόμενος.
 σὺν δὲ πεσῶν σκύλακος τόλμαι στή[[θ]]θῆ μὲν ἐτοίμως
 ἠλόκισε, οὐ μέλλων δ' αὐχέν' ἄ' ἔθηκε ἔπι γᾶν.
 [δρα]ξάμενος γὰρ ὁμοῦ λοφιᾷ μέγαλοιο τένοντος
 10 [ο]ὔ προ[ι]ν ἔμυσεν ὀδόντα, ἔστε ὑπέθηκε Αἶδαι.
 σώϊζει δὲ] Ζ[ήνω]να πον[ῶν] ἀδίδακτα κυναγὸν
 καὶ κατὰ γᾶς τύμβωι τὰν χάριν ἠργάσατο.
 —
 ἄλλο
 σ[[κ]]κύλαξ ὁ τύμβωι τῶιδ' ὕπ' ἐκτερισμένος
 15 Ταύρων, ἐπ' αὐθένταισιν οὐκ ἀμήχανος.
 κάπρωι γὰρ ὡς συνῆλθεν ἀντίαν ἔριν,
 ὁ μὲν τις ὡς ἄπλατος οἰδήσας γένυν
 στήθος κατηλόκιζε[[ν]] λευκαίνων ἀφρωῖ,
 ὁ δ' ἀμφὶ νώτῳ δισσοῦν ἐμβαλὼν ἴχνος
 20 ἐδράξατο φρίσσοντος ἐκ στέρνων μέσων
 καὶ γὰι συνεσπείρασεν Αἶδαι δὲ δοῦς

12. Για την ινδική πρακτική της διασταύρωσης κυνών με τίγρεις και τις αρετές των ιδιαίτερα δαπανηρών αλλά δυνατών ινδικών σκύλων, βλ. Ηρόδ. *Ἱστορ.* I, 192, 17-21. Διόδωρ. *Σικελ., Ἱστορ. Βιβλ. ΙΖ'*, 92, 2, 1: οὗς (= κύνας) ἔφασαν ταῖς τίγρεσιν ἐπιμεμῖχθαι. Στράβ., *Γεωγρ.* ΙΕ', 1, 31: τὰς τῶν κυνῶν ἀρετὰς θαυμαστάς. Πλίν., *Nat. hist.* VIII, 148, 1-2: Et tigribus eos Indi uolunt concipi, et ob id in siluis coitus tempore alligant feminas. Αἰλιαν., *Περὶ ζῴων ἰδιότη.* Η', 1. βλ. και Αριστοτ., *Περὶ ζῴων γεν.* 746a· Buzón – Cavallero (1993), 81-82· και παρακάτω (υποσημ. 18).

13. Για τις επανεκδόσεις, ανατυπώσεις και τις φωτογραφίες αυτών των επιγραμμάτων, βλ. παραπάνω (υποσημ. 4). Για τις χασμωδίες (τις οποίες διατηρούμε) και τα άλλα μετρικά προβλήματα των επιγραμμάτων, βλ. Cazzaniga (1973) και Saija (1990).

τὸν αὐτόχειρα ἔθνη[[η]] ἄϊσκειν, Ἴνδος ὡς νόμος.
 σώϊζων δὲ τὸν κυναγόν, ὧι παρείπετο,
 Ζήνωνα ἐλαφρᾶι τᾶιδ' ὑπεστάλη κόνει.

Verso

τῶι παρ' Α-
 πολλωνίου

Ζήνωνι

Apparatus criticus

1 ὀδαγεύει Edg. (1920) | ὀδ' ἀπύει Wilam. (ap. Wilck. 1920· 1924) et cett.

2 Αἶδαν Page (1962· 1981), Peek (1955· 1960), Cazz., Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Pepp., Yatsuh. | Αἶδαν. Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Edg. (1931), Norsa | Αἶδαν Heng.

3 δρακεῖν Page (1981), Buz. – Cavall. | δρακεῖν, cett. | ἦ ῥ' Edg. (1920), Peek (1960), Cazz., Pepp. | ἦρ' Page (1981) | ἦ ῥ' Wilam. (ap. Wilck. 1920), Bilab., Edg. (1931), Peek (1955), Page (1962), Heng., Lloyd-Jon. – Pars., Yatsuh. | ἦ ῥ' Buz. – Cavall. | ἄπο Cazz.

4 λείψανον Edg. (1920· 1931), Wilcken (– Wilam. 1920), Bilab., Norsa, Peek (1955· 1960), Page (1962· 1981), Cazz., Buz. – Cavall. | λείψανον, Heng., Lloyd-Jon. – Pars., Pepp., Yatsuh. | Ἀρσινόας, ἀτίνακτον Peek (1955): Ἀρσινόας ἀτίνακτον, Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Edg. (1931), Norsa, Peek (1960), Page (1962· 1981), Cazz., Heng., Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Pepp., Yatsuh.

5-6 φρίσσων [λ]όχμιας Wilam. (ap. Wilck. 1924), Bilab., Edg. (1931), Norsa, Page (1981), Lloyd-Jon. – Pars., Pepp., Yatsuh. | φρίσσων, λ[ό]χμιας, Page (1962) | φρίσσων, λόχμιας, Cazz., Buz. – Cavall. | φρίσσων [λ]όχμη Edg. (1920), Wilck. (– Wilam. 1920), Herri., Peek (1955), Cazz., Heng. | φρίσσων λόχη Peek (1960) | ἀμεργόμενος. Edg. (1931) | ἀ[μ]εργόμενος. Norsa | ἀμελγόμενος Cazz. | ἀμεργόμενος Edg. (1920), Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Herri., Peek (1955· 1960), Page (1962· 1981), Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Pepp., Yatsuh. | ἀμελγόμενος. Heng.

8 γᾶν. Edg. (1931), Norsa, Herri., Heng. | γᾶν Edg. (1920), Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Peek (1955· 1960), Page (1981) | γᾶν, Page (1962), Cazz., Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Pepp., Yatsuh.

10 [ο]ὔ προ[ι]ν ἔμυσεν Edgar (1931), Heng., Lloyd-Jon. – Pars. | [ο]ὔ προ[ι]ν ἔμυσεν Pepp. | [ο]ὔ προ[ι]ν ἔμυσεν Norsa, Cazz. | [ο]ὔκ ἐπέμυσεν (?) Wilck. (1920), Bilab. | [ο]ὔκ ἀνέμυσεν Wilam. (apud Wilck. 1924) | [ο]ὔκ ἀπέλυσεν Wilam. (apud Wilck. 1920), Herri., Peek (1955· 1960), Page (1981) | [ο]ὔ προ[ι]ν ἔλυσεν Page (1962), Buz. – Cavall., Yatsuh. | [θηκτὸν] ἔμυσεν Cazz. | ὀδόντα, Peek (1955· 1960) | ὀδόντα vel ὀδόντ' cett. | Αἶδαι Page (1981) | Αἶδα. cett.

11 [.....] .. Ζ[ήνω]να πον[ών] Edg. (1931), Norsa | [Σώϊσας] δὲ Ζ[ήνω]να πον[ών] Edg. (1920), Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Herri. | [σώϊσας] δὲ Ζ[ήνω]να πόνων Peek (1955) | σώϊσας δὲ Ζήνωνα πόνων Peek (1960) | σώϊσας δὲ Ζ[ήνω]να πόνων Page (1981) | σώϊζει δὲ Ζ[ήνω]να πόνων Page

(1962), Buz. – Cavall. | σώιζει δὲ] Ζή[νω]να πον[ων] Yatsuh. | .....] Ζή[νω]να πον[ων] Lloyd-Jon. – Pars. | [– – / –] Ζ[ήνω]να πον[ών] Pepp. | [Καὶ σώισε] Ζή[νω]να πον[ών] Heng. | [Καὶ σώισε] Ζ[ήνω]να πόν[ων] Cazz., Saija | κυναγόν Edg. (1920· 1931), Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Norsa, Herrl., Heng. | κυναγόν, Page (1962), Cazz., Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Pepp., Yatsuh. | κυναγόν Peek (1955· 1960), Page (1981)

13 ἄλλο Lloyd-Jon. – Pars., Pepp. | ἄλλο· Edg. (1920), Wilck. (– Wilam. 1920), Heng. | ἄλλο. Bilab., Edg. (1931), Norsa, Peek (1955· 1960), Seid., Buz. – Cavall. | om. Page (1962), Yatsuh.

14 σ[[κ]]κ'ύλαξ Heng., Pepp. | σ[κ]κ'ύλαξ Edg. 1931, Norsa | σκύλαξ Edg. 1920, Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Peek (1955· 1960), Page (1962), Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Yatsuh.

15 ἀμήχανος. Edg. (1920· 1931), Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Norsa, Herrl., Peek (1955· 1960), Seid. | ἀμήχανος Page (1962), Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Pepp., Yatsuh.

18 ἀφρωί, Edg. (1920· 1931), Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Norsa, Peek (1955· 1960), Page (1962), Seid., Heng., Buz. – Cavall. | ἀφρωί· Lloyd-Jon. – Pars., Pepp., Yatsuh.

21 δούς Peek (1955· 1960) | δούς cett.

22 Ἰνδόν Edg. (1931: corr. σ in ν pap.), Norsa, Page (1962), Seid., Heng., Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Pepp., Yatsuh. | Ἰνδός Edg. (1920), Wilck. (– Wilam. 1920), Bilab., Herrl., Peek (1955· 1960)

23 κυναγόν ᾧ παρείπετο Wilck. (– Wilam. 1920), Edg. (1931), Norsa, Page (1962), Heng., Seid., Lloyd-Jon. – Pars., Buz. – Cavall., Pepp., Yatsuh. | κυναγόν, ᾧ παρείπετο, Bilab., Peek (1955· 1960)

Νεοελληνική απόδοση¹⁴:

«Αυτός ο τύμβος διαλαλεί: (ἐνθάδε) κεῖται νεκρός ο ινδικός Ταύρων. Όμως ο φονιάς του είδε τον Άδη πριν απ' αυτόν. Θεριό ανήμερο να το βλέπεις απέναντί σου, βλαστάρι σίγουρα του Καλυδώνιου κάπρου, τρεφόταν στα εύφορα πεδία της Αρσινόης, ατρόμητο, ορθώνοντας στις λόγχμες την πλούσια χ αίτη απ' τον αυχένα του και βγάζοντας αφρό από το στόμα του. Έπεσε με ορμή πάνω στο θαρραλέο σκυλί και τού αυλάκωσε εύκολα το στήθος σύντομα όμως

14. Βλ. τη γαλλική μετάφραση αυτών των επιγραμμάτων από την Gorteman (1957, 116-117), που δανείζεται ο Orrioux (1983, 135-136) και ο Bernand (2000): τις γερμανικές από τους Peek (1960, 268-271, αριθμ. 458) και Hengstl ([– Häge – Kühnert], 1978, 241, αριθμ. 98): τις αγγλικές από τους Page (1962, *Sel. Pap.* III, 460-462, αριθμ 109, που δανείζεται ο Yatsuhashi, 2010, 157-158) και Pepper (2010, 606-607): και την ισπανική από τους Buzón – Cavallero (1993, 81).

άφησε (και το ίδιο) τον αυχένα του καταγής. Γιατί και το σκυλί τον άρπαξε απ' την πυκνόμαλλη κορφή του μεγάλου αυχενικού τένοντα, και δεν χαλάρωσε¹⁵ νωρίτερα τα δόντια του, ώσπου τον έστειλε στον Άδη. Και με την αυθόρμητη¹⁶ θυσία του έσωσε τον κυνηγό Ζήνωνα και κέρδισε την ευγνωμοσύνη του με τον επίγειο τύμβο του».

«Άλλο:

Το νεαρό σκυλί, που είναι θαμμένο με τιμές κάτω απ' αυτόν εδώ τον τύμβο, ο Ταύρων, δεν δείλιαζε μπροστά σε φονικά θηρία. Όταν δηλαδή αναμετρήθηκε κατά μέτωπο μ' έναν αγριόχοιρο, το φοβερό θηριό, φουσκώνοντας¹⁷ τα σαγόνια του, κάτασπρα απ' τους αφρούς, τού όργωνε το στήθος· μα το σκυλί μπήγοντας στα δυο καπούλια (του θηριού) τα δυό ακρώνυχά του, το άρπαξε μεσόστηθα, ενώ αυτό είχε ορθώσει τη χαίτη του, και το κύλησε καταγής. Κι αφού έστειλε στον Άδη τον φονιά του, ξεψύχησε, όπως ορίζει ο ινδικός νόμος¹⁸.

15. Η παραπάνω απόδοση του έμυσεν πρέπει να θεωρηθεί βέβαιη, ύστερα από τις μαρτυρίες της αρχαίας παράδοσης, που παραθέτουμε στην υποσημ. 18. Ωστόσο, σύμφωνα με το *LSJ*, η σημασία του μύω “to be lulled to rest, abate” απαντά μόνον μεταφορικά. Γι' αυτό κάποιοι πρόδρομοί μας εξέδωσαν ή διόρθωσαν σε [ο]ύκ άνέμυσεν ή [ο]ύκ έπέμυσεν ή [ο]ύ πριν έλυσεν ή [ο]ύκ άπέλυσεν (βλ. κριτικό υπόμνημα ad loc.).

16. Η απόδοση αυτή του άδίδακτα (το επίθ. άδίδακτος σημαίνει “δίχως να έχει διδαχτεί ή εκπαιδευτεί, αμαθής, αγύμναστος”) είναι αρκετά ελεύθερη (“αυθόρμητα”: “δίχως να έχει πάρει εντολή από τον κύριό του”)· θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί και την απόδοση “Και με τη θυσία του έσωσε παρά την απειρία του τον κυνηγό Ζήνωνα”.

17. ή “με ορθάνοιχτα τα σαγόνια του”.

18. Οι αρχαίες πηγές παραδίδουν ότι τα ινδικά σκυλιά μόνον νεκρά αφήνουν τον αντίπαλό τους. Βλ. Αιλιαν., *Περὶ ζώων* ιδ. Δ', 19: ... εἴη δ' ἂν καὶ λέων ἠττηθεὶς ὑπὸ κυνὸς Ἰνδοῦ, καὶ μέντοι καὶ δακῶν ὁ κύων ἔχεται καὶ μάλα ἐγκρατῶς. κἂν προσελθὼν μαχαίρα τὸ σκέλος ἀποκόπτης τοῦ κυνός, ὃ δὲ οὐκ ἄγει σχολὴν ἀλγήσας ἀνεῖναι τὸ δῆγμα, ἀλλὰ ἀπεκόπη μὲν πρότερον τὸ σκέλος, νεκρὸς δὲ ἀνήκε τὸ στόμα, καὶ κεῖται βιασθεὶς ἀποστήναι τῷ θανάτῳ. Βλ. επίσης Μιχαήλ Αποστόλ., *Συλλογὴ παροιμιῶν* = *CPG* II, 10, 32.

Ο Αιλιανός μάλιστα σημειώνει αλλού (*Περὶ ζώων* ιδ. Η', 1) ότι ακόμη και νεκρά τα ινδικά σκυλιά δεν αφήνουν την άγρια λεία τους

Λέοντος δὲ ἀφεθέντος, ... καὶ οἷα δήπου θεασάμενος τὸν δντως ἀντίπαλον οὔτε ἤμελλεν οὔτε ἠτρέμει, ἀλλ' ἄξας ἐπ' αὐτὸν εἶτα μέντοι καρτερῶς τῆ λαβῆ εἶχετο πιέζων καὶ ἄγχων. ὁ τοίνυν Ἰνδὸς ὁ τὴν θεάν τῷ βασιλεὶ τήνδε παρέχων

Σώζοντας τον κυνηγό Ζήνωνα, τον οποίο συνόδευε, θάφτηκε κάτω από αυτό εδώ το ελαφρύ χώμα».

Γ. Προορισμός των δύο επιγραμμάτων

Δυστυχώς δεν διαθέτουμε πληροφορίες για τον συντάκτη και τον αποστολέα αυτών των επιγραμμάτων ούτε για τον τελικό προορισμό τους, αν αποτελούσαν δηλ. μέρος ανθολογίας ή ήταν λογοτεχνικές ασκήσεις, αν αναγνώστηκαν σε γιορτή ή σε κάποιο συμπόσιο, ή αν θα επιλέγονταν από τον Ζήνωνα για το μνήμα (σῆμα ή τύμβον) του Ταύρωνα κι επομένως προορίζονταν για δημόσια έκθεση¹⁹.

Ωστόσο στο verso του παπύρου η σημείωση του ονόματος του παραλήπτη τῷ παρ' Ἀπολλωνίου Ζήνωνι επιτρέπει να υποθέσουμε πως ο ανώνυμος ποιητής²⁰ πρέπει να εκτελούσε παραγγελία του Ζήνωνα και να έστειλε πιθανότατα τα επιγράμματα από την Αλεξάνδρεια ως δείγματα²¹, για να επιλέξει ο επιστάτης ένα από αυτά, που θα χαρασσόταν,

κάλλιστα εἰδὼς τοῦ κυνὸς τὸ καρτερικόν, προσέταξέν οἱ τὴν οὐρὰν ἀποκοπῆναι. καὶ ἡ μὲν ἀπεκόπτετο, ὃ δὲ οὐκ ἐφρόντιζε. προσέταξεν οὖν ὁ Ἴνδὸς καὶ τῶν σκελῶν ἐν ἀποκόψει, καὶ ἀπεκόπη· ὃ δὲ ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐνέφω εἶχετο, καὶ οὐκ ἀνίει, ὥσπερ οὖν ἀλλοτρίου κοπτομένου σκέλους καὶ ὀθνείου. καὶ ἄλλο ἀπεκόπτετο, καὶ τὸ δῆγμα ὁ κύων οὐ κατελίμπανε· καὶ τρίτον ἕτερον, ὃ δὲ εἶχετο· καὶ τὸ τέταρτον ἐπ' ἐκείνοις, καὶ ἦν ἐγκρατὴς τοῦ δῆγματος ἔτι. καὶ τελευτῶντες τῆς κεφαλῆς τὸ λοιπὸν σῶμα ἀφείλον ὀδόντες δὲ ἐκείνω ἤρτηντο τῆς ἐξ ἀρχῆς ἀντιλαβῆς, καὶ ἡ κεφαλὴ ἠωρεῖτο μετέωρος ἐκ τοῦ λέοντος, αὐτοῦ μέντοι τοῦ δακόντος οὐκέτι ὄντος.

19. Powell – Barber (1921· ανατ. 1974), 107-108. Page (1962), *Sel. Pap.* III 109 (461). Gow – Page (1965), 90. Page (– Dawe – Diggle), 1981, *FGE*, 456, 457. Lloyd-Jones – Parsons (1983), *SH* 977, 490. Purola (1994), 58. Pepper (2010), 605, 608. Για το ζήτημα αν τα επιτάφια επιγράμματα της Παλατινῆς Ἀνθολογίας χαραχτήκαν πάνω σε τύμβους ή όχι, αν χρησιμοποιήθηκαν δηλ. ως tituli των γλυπτών, για τα κριτήρια που βοηθούν στην απάντησή του, για το πρόβλημα της γνησιότητας ορισμένων επιτάφιων επιγραφών και για τη σύνδεσή τους με τα συμπόσια της ελληνιστικής αριστοκρατίας, βλ. Waltz (– Desrousseaux – Dain – Camelot – des Places), 1960, 34-41. Prioux (2002), 109-111. Idem (2003), 54. Livingstone – Nisbet (2010), 7-8, 15-17.

20. Η Préaux (1947, 11) πίστευε ότι πρόκειται για πρωτόλεια επιταφίων που συντάχτηκαν από κάποιον εγχώριο ποιητή.

21. Στην αρχαιότητα (Δ-Γ αι. π. Χ.) ορισμένα επιτάφια επιγράμματα γνώριζαν 'φιλολογική διάδοση' ή χρησίμευαν ως πρότυπα, ενώ επιγράμματα χαραγμέ-

κατά τα φαινόμενα, πάνω στο *monumentum* του Ταύρωνα· θα μπορούσαν ακόμη, σύμφωνα με γνωστή ελληνική πρακτική από τον Δ΄ αι. π. Χ., να χαραχτούν και τα δύο πάνω στον λίθο χωρισμένα με τον τίτλο άλλο²². Δεν αποκλείεται μάλιστα τα κείμενα να συνοδεύονταν και από τον λογαριασμό του επιγραμματοποιού, κάτι που δικαιολογεί την παρουσία τους ανάμεσα στα λογιστικά έγγραφα του Ζήνωνα²³.

Η δομή των δύο ποιημάτων, εκ των οποίων το ένα είναι φιλολογικότερο, ενώ το δεύτερο ρεαλιστικότερο, φανερώνει ποιητή εξοικειωμένο μάλλον με το είδος της επιδεικτικής ποίησης και με στέρια ρητορική σκευή, αν και για κάποιες μετρικές ‘αβλεψίες’ χαρακτηρίστηκε ως *poeta ineptus sed non indoctus*. Παρά τις εκφραστικές αδεξιότητες, τα επιγράμματα θα μπορούσαν να εγγραφούν άνετα στο μεγάλο λογοτεχνικό ρεύμα της ελληνιστικής εποχής, ενώ η σκηνή με τα νύχια του σκύλου στο σβέρκο του κάπρου ανακαλεί μοτίβα ελληνικών αγγείων με το κυνήγι του Καλυδώνιου κάπρου²⁴.

Την πατρότητα των επιγραμμάτων θα μπορούσε να διεκδικήσει, λόγω της ομοιότητας του γραφικού χαρακτήρα²⁵, κάποιος Απολλώνιος, διαφορετικός από τον ομώνυμο διοικητή²⁶, αποστολέας της επιστολής

να σε λίθους αντιγράφονταν και συγκεντρώνονταν σε βιβλία. Bing (1998), 32-33. Gutzwiller (1998), 5, 6. Parsons (2002), 114-115. Pepper (2010), 608-609.

22. Πρβλ. π. χ. Kaibel (1878), 223 (επίγρ. 550 Β΄-Γ΄ αι. μ. Χ. – Ρώμη). Wilcken (– Wilamowitz-Moellendorf) (1920), 453-454. Edgar (1931), *P. Cairo Zen.* IV 59532, εισαγωγή (1). Page (– Dawe – Diggle), 1981, *FGE*, 457. Orrieux (1985), 72. Buzón – Cavallero (1993), 78, 79. Argentieri (1998), 14 και υποσημ. 74. Gutzwiller (1998), 22. Prioux (2007), 9 υποσημ. 6.

23. Orrieux (1985), 72. Obbink (2004), 27. Petrovic (2007), 107. Pepper (2010), 610.

24. Cazzaniga (1973), 75, 76, 77. Lloyd-Jones – Parsons (1983), 490. Orrieux (1983), 135-136. Saija (1990), 33-34. Morelli (2000), 75-76. Agosti (2010), 70-71 υποσημ. 13. Pepper (2010), 615-618.

25. Αυτή η παλαιογραφική ομοιότητα – που επισημάνθηκε για πρώτη φορά από τον Edgar (1931, *P. Mich. Zen.* 77· πρβλ. Clarysse, 1983, 45 και υποσημ. 10) – φαίνεται να επιβεβαιώνεται από την πρόσφατη συστηματική παλαιογραφική μελέτη του ίδιου εγγράφου και των επιγραμμάτων που έγινε από τον Pepper (2010, 609-611). Για άλλες παλαιογραφικές προσεγγίσεις με έγγραφα από το ίδιο αρχείο που βοηθούν στη χρονολόγηση των επιγραμμάτων, βλ. Norska (1939), 7.

26. Πάντως με το όνομα Απολλώνιος απαντούν και άλλα πρόσωπα στο ίδιο αρχείο, όπως ο αδελφός, κατά πάσα πιθανότητα, του Ζήωνα και γραμματέας του επόμενου *έπιστάτου* Εϊκλέους. Clarysse – Vandorpe (1995), 31.

P. Mich. I 77 προς τον Ζήνωνα, όπου αναφέρεται ένας διδάσκαλος και περιέχεται ένας πιθανός λογοτεχνικός υπαινιγμός²⁷.

Ήδη από την πρώτη δημοσίευση (*editio princeps*: Edgar, 1920), την οποία ακολούθησαν αρκετές επανεκδόσεις²⁸, τα επιγράμματα αυτά δεν έπαψαν να κινούν το ενδιαφέρον των μελετητών που ασχολήθηκαν κυρίως με φιλολογικά, παλαιογραφικά και μετρικά θέματα (ομηρικές παραδόσεις, δωρικούς γλωσσικούς τύπους, ελληνιστικά στοιχεία, προσαρμογή μύθων σε νέες περιστάσεις ή επικαιροποίηση παραδοσιακών μοτίβων)²⁹. Ορισμένοι, μέσα από την παραγγελία συγγραφής τους, διέκριναν το κοινό ενδιαφέρον μελών της ελληνικής αριστοκρατίας για λογοτεχνικά επιγράμματα ή ακόμη την προσπάθεια του Ζήνωνα να διατηρήσει φιλίες και επαφές *ἔξ ἀποστάσεως*³⁰. Αναζητήθηκαν ακόμη ο συμβολισμός και το κρυμμένο ιδεολογικό μήνυμα πίσω από τη στενή σύνδεση του βαρβαρικού σκύλου Ταύρωνα και του Έλληνα κυρίου του Ζήνωνα στη χώρα της Αιγύπτου ή ακόμη πίσω από τον έπαινο του ζώου, που γίνεται ουσιαστικά όχημα για τη δόξα του Ζήνωνα, αλλά και πίσω από την αυτοθυσία³¹ του ινδικού

27. *P. Mich. Zen. 77* (258-248 π. Χ. – Αλεξάνδρεια;). Πρβλ. Scholl (1990, αριθμ. 163 [691-692]. *New Editions; Addenda and Corrigenda to the texts of the Guide*. <http://papyri.info/ddbdr/p.mich;1;77>), γρ. 1-16: *Ἀπολλώνιος Ζήνωνι χαίρειν. περὶ τοῦ / παιδαρίου οὗ / Φίλων σοι ὁ διδάσ- / καλος προσήγα- / γεν, εἴ [[οὖν]] σοι / πρὸ γνώμης ἐσ- / τιν οὐνεκεν / χρόνου, ἕως τὸ δὴ / λεγόμενον / πολιὰς σχῆι καὶ / τὰ λοιπά, οὐθὲν / μὴ ἔχῃς αὐτῶι / ἐγκαλέσαι. / ἔρρωσο*. Peppet (2010), 609 και υποσημ. 13. Για τους πιθανούς λογοτεχνικούς απόηχους της διατύπωσης *πολιὰς σχῆι* (Όμηρος, Ισοκράτης ή Αισχίνης), βλ. Pintaudi (1990), 27. Fournet (2012), 139-140 και υποσημ. 61. <http://ashp.revues.org/index1289.html>. Yatsunami (2010), 156-157.

28. Βλ. παραπάνω, υποσημ. 4.

29. Ο ανώνυμος ποιητής, από το ένα μέρος ακολουθεί την ομηρική παράδοση – με την αναφορά στο κυνήγι του Καλυδώνιου κάπρου, που, ενώ κανονικά συνδέεται με την άγρια φύση, εδώ γίνεται σε πεδίο πολιτισμένων ανθρώπων, και με την περιγραφή του σκύλου γαντζωμένου στην πλάτη του ζώου έχοντας τα δόντια μπηγμένα στον αυχένα του –, και από το άλλο ακολουθεί την ελληνιστική παράδοση – με το σκυλί να υπακούει στον ινδικό νόμο και με τον υπαινιγμό στα εύφορα πεδία της Αρσινόης, που υπονοούν την πρόσφατη τότε ονομασία του Φαγιούμ ως *Ἀρσινόϊτου νομοῦ* από το όνομα της βασίλισσας Αρσινόης. Orrioux (1983), 135-136. Idem (1985), 73.

30. Yatsunami (2010), 156-161.

31. Η αυτοθυσία του ανακαλεί τις εκδηλώσεις λύπης σκύλων για τον θάνατο του κυρίου τους, όπως είναι η αυθόρμητη ρίψη τους στην πυρά ή στον

σκύλου³², που θεωρήθηκε μάθημα αλληλεγγύης μεταξύ διαφορετικών φυλών³³. Καθώς τέλος η περίπτωση του ανακαλούσε την *εις την πυρὰν εκούσια θυσία* του Ινδού φιλόσοφου Κάλανου ενώπιον του Μ. Αλεξάνδρου, θεωρήθηκε ότι συμβόλιζε τη νεότητα³⁴.

Από τό άλλο μέρος, ζητήματα σχετικά με τον ακριβή χαρακτήρα και προορισμό των επιγραμμάτων, αν δηλ. ήταν καθαρά λογοτεχνικά κείμενα³⁵ ή αν συνδέονταν με αληθινό γεγονός και θα χαράσσονταν στον

τάφο του κυρίου τους, η άρνηση λήψης τροφής με συνέπεια τον θάνατο. Για τους κυνὸς θρήνους βλ. Keller (1909 ανατ. 1963), I, 131.

32. Από τον Peppet ([2010], 616 υποσημ. 31) υπενθυμίζεται το επεισόδιο με τον Μέγα Αλέξανδρο και τα ινδικά σκυλιά (Διόδωρ. Σικελ., *Ἱστορ. Βιβλ. ΙΖ'*, 92 και Στράβ., *Γεωγρ. ΙΕ'*, 1, 31), όπου ο μακεδόνας βασιλιάς θέλησε *διὰ τῶν ἔργων λαβεῖν πείραν τῆς τῶν κυνῶν ἀρετῆς*.

33. Bernand (2000) (διαδικτυακά).

34. Πλούταρχ., *Βίος Ἀλεξ.* 69, 6, 1-69 8, 1: *ἐκαλλιέρησεν ἑαυτὸν τῷ πατρίῳ νόμῳ τῶν ἐκεῖ σοφιστῶν. Ἀρριαν., Ἀλεξ. ἀνάβ.* 7, 18, 6, 1-3: *καὶ μὲν δὴ καὶ ὑπὲρ Καλάνου τοῦ σοφιστοῦ τοῦ Ἰνδοῦ τοῖόσδε τις ἀναγράφεται λόγος, ὁπότε ἐπὶ τὴν πυρὰν ἦει ἀποθανούμενος ... Ἀθῆν., Δειπν.* 10, 49, 1-6: *Χάρης δ' ὁ Μυτιληναῖος ἐν ταῖς περὶ Ἀλέξανδρον ἱστορίαις περὶ Καλάνου εἰπὼν τοῦ Ἰνδοῦ φιλοσόφου, ὅτι ῥίψας ἑαυτὸν εἰς πυρὰν νενημένην ἀπέθανε, φησὶν ὅτι καὶ ἐπὶ τῷ μνήματι αὐτοῦ διέθηκεν Ἀλέξανδρος γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ μουσικὸν ἐγκωμίων. Idem, Δειπν. ἐπιτ.* 10, 437a (Peppinkí): *ὅτι Καλάνου τοῦ φιλοσόφου ῥίψαντος ἑαυτὸν εἰς τὴν πυρὰν διέθηκεν Ἀλέξανδρος γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ μουσικόν. Παρόμοιο τρόπο επέλεξε, στα χρόνια του Καίσαρα στην Αθήνα, και ένας άλλος Ινδός (Στράβ., *Γεωγρ.* 15, 1, 4, 8-10: *καὶ ὁ κατακαύσας ἑαυτὸν Ἀθήνησι σοφιστῆς Ἰνδός, καθάπερ καὶ ὁ Κάλανος Ἀλεξάνδρῳ τὴν τοιαύτην θέαν ἐπιδειξάμενος. Πλούταρχ., ὁ. π.,* 69, 8, 1-4). Orgieux (1983), 135-136. Saija (1990), 29-34. Peppet (2010), 605, 618-620.*

Προσθέτουμε ότι *Ἰνδικὸς ὄρνις* εκαλείτο ο φοίνικας, που πέθαινε στην πυρὰ και αναγεννιόταν από τις στάχτες του. Βλ. Αἴλ. Ἀριστείδ., *Πρὸς Πλάτωνα περὶ ῥητορ.* (ἐκδ. Dindorf, II), 107, 9 (Jebb): *ὥσπερ ὁ Ἰνδικὸς ὄρνις ἐν Αἴγυπτίῳ ἡλίου περιόδῳ φύεται. Σχόλ. εἰς Αἴλιον Ἀριστείδ. ῥητορ.* (ἐκδ. Dindorf, III), 107, 5, 1 (Jebb): *ὥσπερ ὁ Ἰνδικὸς ὄρνις / ὁ φοῖνιξ δηλονότι.*

35. Παρόλο που τα στερεότυπα λογοτεχνικά στοιχεία τους θα μπορούσαν να ενισχύσουν τον αποκλειστικό λογοτεχνικό προορισμό τους (βλ. π. χ. Pugola, 1994, 62. Peppet, 2010, 608 και υποσημ. 8), ωστόσο ορισμένα από αυτά απαντούν και σε 'πραγματικά' επιτάφια επιγράμματα. Έτσι το λογοτεχνικό μοτίβο του αγριόχοιου χρησιμοποιείται στο επιτάφιο επίγραμμα που συνέθεσε ο αυτοκράτορας Αδριανός για το άλογο του Βορυσθένη, και σε ένα επίγραμμα του Μαρτιάλη (LXIX, 8-10: *Qualia Dulichio fata fuere canis / Fulmineo spumantis*

τύμβο του Ταύρωνα, παραμένουν μετέωρα. Ύστερα μάλιστα από την άποψη της Claire Préaux ότι τον Γ' προχριστιανικό αιώνα ήταν απίθανο να υπήρχαν αγριόχοιροι στον Αρσινοΐτη νομό ή να επιδίδονταν οι κάτοικοι της Αιγύπτου σε κυνήγι άγριων θηρίων και ότι δεν πρέπει κατά συνέπεια να θεωρήσουμε πραγματικό τον κίνδυνο του Ζήνωνα, οι μελετητές ενδιαφέρθηκαν ελάχιστα για τη σχέση αυτών των ποιητικών συνθέσεων με κάποιο πραγματικό καθημερινό συμβάν ή με τις συνθήκες διαβίωσης του Ζήνωνα και τις συνθήκες της *δωρεᾶς*. Αντίθετα επικεντρώθηκαν στην απορρέουσα από αυτά τα επιγράμματα αγάπη του Ζήνωνα για τον σκύλο του, αποδεχόμενοι έτσι μάλλον τον λογοτεχνικό χαρακτήρα και προορισμό τους και αποκλείοντας ή αποφεύγοντας να αντιμετωπίσουν το ενδεχόμενο χάραξης αυτών των στίχων στον τύμβο του Ταύρωνα³⁶.

Πάντως οι Lloyd-Jones – Parsons³⁷, εκφράζοντας την αντίθεσή τους προς την παραπάνω άποψη της Préaux («haec revera accidisse non dubitamus»), πιστεύουν ότι το περιεχόμενο των δύο επιγραμμάτων θα μπορούσε να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, ενώ παραπέμπουν στα έγγραφα *P. Cairo Zen. I 59012* και *P. Ryl. I 238*³⁸ που διασώζουν αναφορές σε κρέα *σνάγρεα* και *σνάγρους* αντίστοιχα.

Ακόμη, ο C. Ogiéux³⁹, αναφερόμενος στα ίδια επιγράμματα και στηριζόμενος σε παλαιότερο άρθρο μας για το κυνήγι και τα άγρια ζώα της Αιγύπτου με βάση τους ελληνικούς παπύρους⁴⁰, επισημαίνει την αριθ-

---

apri sum dente perempta, / Quantus erat, Calydon, aut, Erymanthe, tuus) για τη Λυδία, τη *fidissima canis* του Dexter. Ακόμη κυνηγοί εμφανίζονται σε επιγράμματα της *Παλατινής Άνθολογίας*, όπως στο επίγραμμα του Λεωνίδα (*Παλ. Άνθ.* 6, 13) σχετικό με αφιερώματα κυνηγών στον Πάνα, που βρέθηκε μαζί με τον τελευταίο στίχο ενός άλλου επιγράμματος επίσης του Λεωνίδα (*Παλ. Άνθ.* 9, 99) στις τοιχογραφίες μιας οικίας στη *Via Stabiana* της Πομπηίας. Chamoux (1974), 158-159. Easterling – Knox (1990), 810-811. André (1993), 604.

36. Préaux (1939), 201. Idem (1947), 11. Gorteman (1957), 116, 117. Page (– Dawe – Diggle), 1981, *FGE*, 457 (όπου σημειώνεται: «to the present editor it appears most highly improbable that Zenon would erect a memorial for his dog with two epitaphs giving a fictitious account of the circumstances in which it died»). Buzón – Cavallero (1993), 79. Pepper (2010), 605, 608.

37. (1983), *SH* 977, 490.

38. Εκ παραδρομής τοποθετείται στο 262 π. Χ. για το ίδιο έγγραφο, βλ. παρακάτω.

39. (1985), 72-73.

40. Raïos-Chouliara (1981), 49-88 και 267-293.

μητική υπεροχή των εγγράφων του Ζήνωνα που αναφέρονται στον τομέα της θήρας.

Πράγματι η προσέγγιση των δύο επιγραμμάτων υπό το φως των παπυρικών εγγράφων – και μάλιστα από το ίδιο αρχείο –, προσέγγιση που δεν έγινε ως τώρα και για μας αποτελούσε από παλιά μια μικρή πρόκληση, θα μπορούσε να δώσει απαντήσεις για τον προσορισμό των δύο κειμένων⁴¹. Η εικόνα λοιπόν που δίνουν οι πάπυροι ανατρέπει την άποψη ότι δεν ασκούνταν κυνήγι άγριων ζώων στη δωρεά, αφού αυτοί διασώζουν ενδιαφέρουσες μαρτυρίες για την θηρευτική δραστηριότητα, τα κυνηγετικά σκυλιά και το κυνήγι αγριόχοιρων στον Αρσινοϊτή νομό όχι μόνον στην ελληνιστική εποχή αλλά και αργότερα, ως τον Γ' αι. μ. Χ.⁴²

Ο Ζήνων, άνθρωπος της αυλής, ακολουθώντας τη συνήθεια της ελληνικής αριστοκρατίας πρέπει να άφηνε συχνά τη ρουτίνα των υποθέσεων, για να παραδοθεί στην κυνηγετική διασκέδαση. Άλλωστε οι Λαγίδες, κληρονόμοι των Φαραώ και του Αλεξάνδρου, για τους οποίους η θήρα άγριων ζώων ήταν ένα είδος επίδειξης δύναμης και επιδεξιότητας ή επιβεβαίωση νιότης, προσπάθησαν και σε αυτόν τον τομέα να φανούν αντάξιοι τους. Από τον Πλίνιο⁴³, που αναφέρει τη ζωγραφική παράσταση του Αντίφιλου με θέμα το κυνήγι του Πτολεμαίου Σωτήρος, και από τον Καλλίξενο⁴⁴, που περιγράφει τη μυθική πομπή του Πτολεμαίου Β' του Φιλάδελφου με τη συμμετοχή 2 400 σκύλων και επικεφαλής δύο κυνηγούς, σχηματίζει κανείς μια ιδέα για το μέγεθος της βασιλικής θήρας.

Στα πτολεμαϊκά και αργότερα στα ρωμαϊκά χρόνια, παρά τον σχετικό περιορισμό ή την εξαφάνιση ορισμένων άγριων ζώων, η χώρα του Νείλου δεν έπαψε ποτέ να είναι κυνηγετικός παράδεισος και η θήρα, άγρια ή κυνηγία δεν αποτελούσε καθόλου ευκαταφρόνητη πηγή εσό-

41. Είναι αυτονόητο πως αυτή η προσέγγιση ακολουθεί τον γνωστό νόμο που δεν επιτρέπει να προσθέτουμε ετερογενείς μαρτυρίες, αλλά απλά να τις ζυγίζουμε και να τις συνεκτιμούμε. Βλ. Ogricux (1985), 72-73.

42. Raïos-Chouliara (1981), 49-55, 288-291 και παρακάτω.

43. *Nat. Hist.* XXXV, 138, 6: Ptolemaeo venante. Landon (1820), 77-78.

44. Απόσπ. 2, 286-289 (= Αθην., *Δειπν. Ε'*, 32, 23-25): Μεθ' οδς επόμευσαν κυνηγοί δύο, έχοντες σιβύναις επιχρύσους. Ήγοντο δὲ καὶ κύνες δισχίλιοι τετρακόσιοι, οἱ μὲν Ἰνδοί, οἱ λοιποὶ δὲ Ὑρκανοὶ καὶ Μολοσσοὶ καὶ ἑτέρων γενῶν (Müller, 1849, *FHG*, III, Paris). Bouché-Leclercq (1903 ανατ. 2007), 143. Buzón – Cavallero (1993), 81. Luce – El Khelouane, 2008, 273.

δων για το κράτος, ενώ δεν απέβαλε ποτέ τον παραδοσιακό αθλητικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα της⁴⁵.

Τα έγγραφα του Ζήνωνα, με αναφορές σε θηρευτικά σύνεργα (σιβύνη, κοντοί, λίνα δορκάδεα) διασώζουν ζωηρούς απόηχους από τα κυνήγια του Απολλώνιου και των φίλων του. Στη δωρεά υπήρχαν αγέλες κυνηγόσκυλων, για τη διατροφή τους προβλέπονταν ειδικά ποσά⁴⁶, ενώ οι κάτοχοί τους ενδιαφέρονταν για τη διασταύρωσή τους και, στα πλαίσια ευγενικών φιλοφρονήσεων, οι σκύλοι προσφέρονταν ως δώρα ή ξένια⁴⁷. Από το άλλο μέρος, ζωντανοί σύαγροι (ὕς ἀγρία ζῶσα, ἱερεῖα ἡμερα καὶ ἄγρια, ἄγριον ἱερεῖον) εμφανίζονται στα βασιλικά δώρα για τα γενέθλια ή την εορτή των Αρσινοείων. Κάποιοι σύαγροι κατά τη μεταφορά τους σε ειδικά κλουβιά (γαλεάγρας) δεν άντεξαν και για την εκδορά τους κλήθηκε από τον Απολλώνιο ένας μάγειρος· σύαγρεα τέλος κρέα εμφανίζονται σε λίστες αγαθών ή σε λογαριασμούς⁴⁸.

Το κυνήγι λοιπόν του αγριόχοιρου⁴⁹ ασκούσαν σε όλη τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου και ο σύαγρος εθεωρείτο ευγενές θήραμα, ενώ στο κυνήγι του, που κατά τον Ξενοφώντα γινόταν με τη βοήθεια δυνατών ινδικών κυνηγετικών σκύλων⁵⁰, επιδίδονταν ακόμη και οι ηγε-

45. Hartmann (1923), 179 κ. εξ. 235-240, 312-315. Raïos-Chouliara (1981), 49-53.

46. P. Jand. Inv. 381 (4-07-247 π. X.), επιστολή σχετική με διάφορα έξοδα, γρ. 10: *Ἰέπὶ τοὺς κύνεας (ὄβ.)* και σχόλ. ad loc. Schmitz (2007), 46-74 (Jcowey, Institut für Papyrologie, P1andZen (Timeline), «17-27.xcoded.doc. Nr. 17-27: Datierbare Briefe»).

47. Θυμίζουμε τα δύο σπάνια κυνηγόσκυλα *in usitatae magnitudinis*, κατάλληλα για το κυνήγι λεόντων και ελεφάντων, που ο Μέγας Αλεξάνδρος κατά την πορεία του προς την Ινδία δέχτηκε ως δώρο από τον Αλβανό βασιλιά· Πλίν., *Nat. hist.* VIII, 149. Ομοίως ο Αιλιαν., *Περὶ ζῴων ἰδιότη.* Η', 1 (τέλος) σημειώνει την εκ μέρους των Ινδών δωρεά στον ίδιο ηγεμόνα τεσσάρων ινδικών σκύλων, μετά την πείραν την οποία ἔδοσαν οἱ Ἴνδοι τῆς τῶν κυνῶν τῶνδε ἀλκῆς (βλ. πιο πάνω, υποσημ. 18).

48. P. Cairo Zen. V 59821, γρ. 7. P. Lond. VII 2000 (250 π. X. – Φιλαδέλφεια), γρ. 26-27. Raïos-Chouliara (1981), 290, 291.

49. Στους παπύρους αναφέρεται με τα ονόματα *σύαγρος*, *ἱερεῖον ἄγριον*, *ὕς ἄγριος*, *κάπρος*. Το τελευταίο όνομα μαζί με τα θῆρ και *σῦς* χρησιμοποιούνται από τον επιγραμματοποιό μας.

50. Ξενοφ., *Κυνηγ.* Γ', 1, 1. Πρβλ. τη διατύπωση *Κύνες ἰνδικοί: θηρία δὲ οἶδε τὴν ψυχὴν θυμοειδέστατα*. Αιλιαν., *Περὶ ζῴων ἰδιότη.* Δ', 19, 2. Μιχ. Αποστόλ., *Συλλογὴ παροιμιῶν* = CPG II, 10, 32 (Leutsch – Schneidewin, 1851).

μόνες. Τον Γ΄ αιώνα μ. Χ., το κυνήγι κάπρων εξακολουθεί να ασκείται στο Φαγιούμ, όπως μας πληροφορεί η επιστολή του Αλυπίου (*P. Ryf. II 238-262* μ. Χ.), από το αρχείο του φροντιστού Ηρωίνου, η οποία αναφέρεται σε κυνηγούς που σκόπευαν να αγρεύσουν μετὰ πάσης σπουδῆς *συάγρους* (γρ. 2-3: *τοῖς κυνηγοῖς / οὔς ἀπέστειλα ἀγρεύσαι συάγρους*).

Επομένως μόνο απίθανο δεν είναι να κινδύνευσε ο Ζήνων από έναν σύαγρο· πόσο σοβαρά όμως δεν θα το μάθουμε ίσως ποτέ, αφού υπάρχει απόσταση ανάμεσα στην ακριβή απόδοση των γεγονότων και στον λογοτεχνικό χαρακτήρα αυτών των επιγραμμάτων. Ένα επίγραμμα μπορεί να έχει ως αφορμή ένα γεγονός, αλλά η φαντασία, η ποιητική έμπνευση και ο ίδιος ο έπαινος οδηγούν στην υπερβολή. Άλλωστε ορισμένες επιτάφια επιγραμμάτια της *Παλατινῆς Άνθολογίας*⁵¹, ορισμένα εκ των οποίων θα μπορούσαν να ήταν αυθεντικά και να είχαν χαραχτεί πάνω σε κάποιον ταφικό λίθο⁵².

Από το άλλο μέρος, το περιεχόμενο αυτών των δύο πρωτόλειων κειμένων δεν πρέπει να ξενίζει, αφού στην ελληνορωμαϊκή εποχή γράφονταν, στα ελληνικά ή λατινικά, ποιήματα και επιγραφές με θέμα τον χαμό αγαπητών ζώων (σημαντικός αριθμός εξ αυτών θρηνούν τον θάνατο κυνηγετικών σκύλων)⁵³. Ακόμη ένα από τα δύο ποιήματα που διασώζει ένας θλιβερά αποσπασματικός πάπυρος του Β΄ αι. π. Χ., από τη Hawaga, φαίνεται να αποτελεί επιτύμβιο επίγραμμα για σκύλο⁵⁴. Η συνήθεια ταφής ζώων επιβεβαιώνεται από λογοτεχνικές και αρχαιολογικές μαρτυ-

51. Για το είδος του επαίνου των ζώων που μπορούσε να παρεξηγηθεί ή να θεωρηθεί ειρωνικό και για την επιδεικτική υπερβολή που χαρακτηρίζει ορισμένα από αυτά τα παράδοξα και γεμάτα χιούμορ ποιήματα, βλ. Cazzaniga (1973), 73, 77. Pepper (2010), 618-619.

52. Όπως το επιτάφιο επίγραμμα για τον μενεδάϊον ἵππον του Δάμιδος (*Παλ. Άνθολ. Η΄*, 208) ή του μαλτέζικου σκύλου Ταύρου (*Παλ. Άνθολ. Ζ΄*, 211 και παρακάτω). Waltz (- Desrousseaux - Dain - Camelot - des Places), ²1960, 37, 145, 146.

53. Douglas (1928). Herrlinger (1930). Waltz (- Desrousseaux - Dain - Camelot - des Places), ²1960, 23-24, 36-37, 136-149 (επιγρ. 189-216). Bernand (1969), 393-394. Gorteman (1957), 117-118. Chamoux, (1974), 153-162. Van Dam (1984), 337 και υποσημ. 2. Buzón - Cavallero (1993), 76-78. Bodson (1994), 72-73. Obbink (2004), 27. Gallego 1, 3.

54. LDAB 6911 = *P. Petrie inv. O (2)* (ca 100 π. Χ.) = Turner (1950), 235-238. Gorteman (1957), 118 υποσημ. 4. Lloyd-Jones - Parsons (1983), *SH 986*. Purola (1994), 60 και υποσημ. 20.

ρίες ο επιτάφιος λόγος για 'άλογα' ζώα αναδύεται από επιτύμβια επιγράμματα της *Παλατινής Άνθολογίας* ή από ελληνικές και λατινικές ταφικές επιγραφές χαραγμένες σε ανάγλυφο ή λίθο που δηλώνουν το σήμα κάποιου τετράποδου.

Σε αντίθεση προς τα επιτάφια επιγράμματα για ίππους, εξημερωμένους λαγούς και σκύλους που θα μπορούσαν να είχαν χαραχτεί στους τύμβους τους⁵⁵, πολλές μικρές συνθέσεις για τον θάνατο *τέττιγος*, ακρίδας, μυρμηγκιού, αηδονιού, χελιδονιού, κίσσας, πέρδικας, δελφινιού θεωρούνται πνευματώδη παιχνίδια⁵⁶ και εγγράφονται στις ελληνιστικές τάσεις που θέλουν ζώα, πτηνά και ερπετά να αποτελούν αντικείμενο ποιητών και καλλιτεχνών⁵⁷.

Επιπλέον ο ενταφιασμός σκύλων, που γινόταν με την ταφή των κυρίων τους ή χωριστά, δεν είναι άγνωστη πρακτική στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, και τα *κυνός σήματα*⁵⁸ δεν ανήκουν μόνο στη λογοτεχνική φαντασία, αλλά η ύπαρξή τους επιβεβαιώνεται από την Αρχαιολογία τουλάχιστον από τον Δ΄ αι. π. Χ.⁵⁹

Ένας τάφος σκύλου από τον Δ΄ αι. π. Χ. βρέθηκε λίγο έξω από την αγορά της Αθήνας, πίσω από την Στοά του Αττάλου: τα τοιχώματα και το δάπεδο του τάφου ήταν στρωμένα με πηλό, ενώ ένα βοϊδοκόκκαλο και ένα μικροσκοπικό σταμνί μαζί μ' έναν λύχνο πρέπει να αποτελούσαν τα κτερίσματά του. Παρόμοια ταφική προσφορά θεωρείται το μυροδοχείο

55. Παρά την έκπληξη που προκαλεί το επιτύμβιο επίγραμμα για έναν *χοϊρον*, από τον Β΄-Γ΄ αι. μ. Χ., που βρέθηκε στην Έδεσσα της Μακεδονίας, οι σχετικές ανάγλυφες παραστάσεις του αίρουν κάθε επιφύλαξη για την αυθεντικότητά του. Chamoux (1974), 153-162.

56. Waltz (- des Places - Dumitrescu - Le Maître - Soury), 1941, 7 (επίγρ. 364). Waltz (- Desrousseaux - Dain - Camelot - des Places), ²1960, 23-24, 36-37, 136-149 (επίγρ. 189-216). Keller (1909 ανατ. 1963), I, 132. Herrlinger, *loc. cit.* Lazenby (1947), 246-247, 299-300. Chamoux (1974), 157-159. Γεωργούδη (1984), 37-38.

57. Burn (2004), 142-143.

58. Όπως το *σήμα κυνός* που λέγεται πως έστησε ο πατέρας του Περικλή Ξάνθιππος για τον πιστό του σκύλο· βλ. Πλούταρχ., *Θεμιστ.* 10, 10: *οὐ καὶ τὸ δεικνύμενον ἄχρι νῦν καὶ καλούμενον Κυνός σήμα τάφον εἶναι λέγουσι.* Bodson (1994), 72 και υποσημ. 78.

59. Για αρχαιολογικές μαρτυρίες ταφής σκύλων μαζί με τους κυρίους τους ή χωριστά στο Καβούσι της Κρήτης, από την ύστερη εποχή του χαλκού και την πρώιμη εποχή του σιδήρου, βλ. Day (1984), 21-32.

ελληνιστικής εποχής που βρέθηκε στη δυτική πλευρά του Αρείου Πάγου, ανάμεσα σε ερείπια οικιών και καταστημάτων, μαζί μ' ένα πιθάρι από οπτή γη, μέσα στο οποίο φυλασσόταν ο σκελετός ενός μικρού σκύλου. Για την αυτοκρατορική εποχή εξαιρετικά ευρήματα αποτελούν τρεις τάφοι σκύλων εφοδιασμένων με αλυσίδα και γυάλινα unguentaria, που ανακαλύφθηκαν κατά τις κατασκευαστικές εργασίες του μετρό της Αθήνας⁶⁰.

Για τις ταφικές φροντίδες των κυρίων προς τους πιστοτάτους φύλακας 'μιλά' ένας σκύλος, που μέσα από την ελληνική ταφική επιγραφή του ζητά απ' τον περαστικό να μη γελάσει που θα δει τον τάφο ενός σκύλου ούτε γιατί ο άναξ του μάζεψε με τα ίδια του τα χέρια την κόνιν του και χάραξε στη στήλην τόνδε λόγον⁶¹:

*Τὴν τρίβον [δς] πα<ρ>άγεις, ἄ[ν π]ως τόδε σῆμα νοήσης,
μή, δέομαι, γελάσης, εἰ κύνος ἐστι τά[φος]
ἐ[κ]λαύσθην, χεῖρες δὲ κόνιν συνέθη[κ]αν [ἄν]ακτος,
ὄς μου καὶ στήλην τόν[δ]ε ἐχάραξε [λ]όγον.*

Σε άλλη ελληνική επιγραφή ο κύων Στέφανος από το σῆμα του διαβεβαιώνει τον περαστικό ότι η Ροδόπη τον έκλαψε και τον έθαψε ως άνθρωπο:

*Ἔστι κύνος τόδε σῆμα καταφθιμένου Στεφάνοιο,
τὸν Ῥοδόπη δάκρυσε καὶ ὡς ἄνθρωπον ἔθαπεν.
εἰμὶ κύων Στέφανος, Ῥοδόπη δέ [μοι] ἔκτισε τύμβον⁶².*

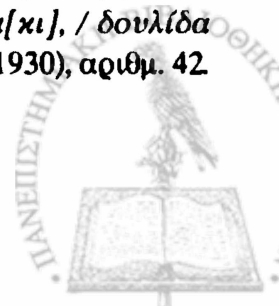
Επιτύμβιες επιγραφές του Α'-Β' αι. μ. Χ., από τη Μυτιλήνη, μας θυμίζουν πως ο ταξιδευτής Βάλβος έθαψε την δουλίδα σκύλακά του στη Λέσβο ευχόμενος να είναι ελαφρύ το χῶμα της⁶³ και πως ο άναξ της στορ-

60. Keller (1909· ανατ. 1963), I, 131-132. Day (1984), 21-32. Γεωργούδη (1984), 38. Luce (- El Khelouane), 2008, 274-278. Για την ανακάλυψη τάφων κυνών στη χώρα των Serer (Σενεγάλη), τη σύνδεσή τους με τον μύθο για την προέλευση του θανάτου και τη σημασία αυτής της συμβολικής πράξης της ταφής τους, βλ. Dupire (1985), 201-215.

61. IG XIV 2 128 (Φλωρεντία -;) = Kaibel (1878), 627 (256). Keller (1909· ανατ. 1963), I, 132. Page (- Dawe - Diggle), 1981, FGE, 457. Γεωργούδη (1984), 37-38. Versnel (2011), 493 υποσημ. 2.

62. I. Termessos 22 (από την Τερμησό). Iplikcioglu - Celgin - Vedat Celgin (1992). Obbink (2004), 27 και υποσημ. 22. Versnel (2011), 493.

63. IG II, 2, 458 (= Kaibel, 1878, 329 Α'-Β' αι.): τὴν κύνα Λεσβιακῆ βῶλῳ ὑπεθήκατο Βάλβος / εὐξάμενος κούφην τῆι κατὰ γῆς σκύ[λ]α[κι], / δουλίδα καὶ σύμπλουν πολλῆς ἀλός. [εὐ]κ[τ]ὰ παράσχοις. Herrlinger (1930), αριθμ. 42.

γικής σκύλας Παρθενόπης έστησε σήμα σε ανταμοιβή για την τερωπώλην που του έδινε όσο ζούσε⁶⁴. Θλίψη εκφράζει το κοριτσάκι άλλης ελληνικής επιγραφής από τη Ρώμη για τον χαμό της όμορφης σκυλίτσας Θείας, που αναπαύεται κάτω από το ήριον⁶⁵, ενώ το γεροδεμένο λαγωνικό Φιλοκύνηγος απευθύνεται στον περαστικό με την επιγραφή στο κάτω μέρος της γλυπτής του μορφής⁶⁶. Από το άλλο μέρος, το ύφος και η έμπνευση του θρήνου για την σκυλίτσα Margarita που γεννήθηκε στη Γαλατία και θάφτηκε στη Ρώμη, όπου βρέθηκε το επιτάφιο επίγραμμα της⁶⁷, θα μπορούσαν άνετα να ανήκουν σε ποιητική σύνθεση για αδικοχαμένη νεαρή γυναίκα. Από το ίδιο πνεύμα διακρίνεται και η σύντομη λατινική επιτύμβια επιγραφή που κοσμεί το μαρμάρινο ανάγλυφο της alumna σκύλας (;) Helena⁶⁸.

Ακόμη ο πιστότατος φύλαξ του Εύμηλου, ένα γρήγορο μαλτέζικο σκυλί, που τώρα το γάβγισμά του, σύμφωνα με το επιτύμβιο επίγραμμα που τού αφιέρωσε ο ποιητής Τύμνης (Γ' αι. π. Χ.)⁶⁹, σώπασε κάτω από τους σιωπηλούς δρόμους της νύχτας του θανάτου, ονομαζόταν Ταύρος, όνομα που ανακαλεί τον Ταύρωνα των επιγραμμάτων μας. Κι ενώ ο Ταύρων των παπυρικών επιγραμμάτων, που το όνομά του θα μπορούσε να υποδηλώνει τη δύναμή του (πρβλ. τα ονόματα κυνών Ρώμη, Σθένων) ή τη βαθιά φωνή του ζώου (πρβλ. όνομ. κυνός Βρέμων)⁷⁰, θυσιάστηκε ηρωικά, ένα άλλο σκυλί από τη Λοκρίδα (φιλοφθόγγων ώκυ-

64. IG II, 2, 459 (Β' αι. μ. Χ.). Herrlinger (1930), αριθμ. 43.

65. IG XIV 1647 (= Kaibel, 1878, 626). Granino Cecere (1994), 419 και υποσημ. 48. Luce (- El Khelouane), 2008, 277.

66. Fränkel (1895), 513 (= Kaibel, 1878, 332 ca Γ' αι. μ. Χ.). Herrlinger (1930), αριθμ. 44. Lazenby (1947), 299-300. Merkelbach - Stauber (εκδ.) (1998), 612. Για τις παραπάνω ταφικές μαρτυρίες βλ. Chamoux (1974), 156-159. Page (- Dawe - Diggle), 1981, FGE, 457. Γεωργούδη (1984), 37-38. Granino Cecere (1994), 416 κ. εξ. Luce (- El Khelouane), 2008, 276.

67. CIL VI 29896 (Α'-Β' αι. μ. Χ.). Herrlinger (1930), αριθμ. 47. Chamoux (1974), 158. Granino Cecere (1994), 418 και υποσημ. 39, 419 και υποσημ. 50. Le Promeneur (éd.) (2008), Annexe 45. Slater (2010), 142-143.

68. Paul Getty Museum, villa Coll. 71.AA.271 (150-200 μ. Χ.). Koch (1988), αριθμ. 30. Bodson (1994), 70 (εικ. 6), 72. Slater (2010), 139-142.

69. Παλ. Ανθολ. 7, 211. Edgar (1931), P. Cairo Zen. IV 59532, εισαγωγή (1). Γεωργούδη (1984), 38.

70. Page (- Dawe - Diggle), 1981, FGE, 457. Fowler (1989), 127. Buzón - Cavallero (1993), 82.

τάτη σκυλάκων), σύμφωνα με το επιτάφιο επίγραμμα της Ανύτης από την Τεγέα, βρήκε άδοξο θάνατο από τον *ἀμείλικτον ἰδν οχιάς*, κοντά σε έναν *πολύρριζον θάμνον*⁷¹.

Τέτοιες εκδηλώσεις, που επιβιώνουν ως τις μέρες μας⁷², εκλήφθηκαν ενίοτε ως σημάδι κενοδοξίας και χλιδής⁷³, όπως συμπεραίνουμε από τον *μικροφιλότιμον* του Θεοφράστου⁷⁴ και τον Αθηναίο Πολίαρχο⁷⁵, οι οποίοι, φτάνοντας *ἐς τοσοῦτον τρυφῆς*, κατασκευάζουν ενεπίγραμμα μνήματα ή οργανώνουν δημόσιες και πολυτελείς ταφές για τα σκυλιά τους.

Ακόμη στην αλεξανδρινή ταφική γλυπτική και στα επιτάφια επιγράμματα ο σκύλος εμφανίζεται συχνά στο επιτύμβιο μοτίβο του παιδιού⁷⁶ – σύνδεση με πολλές συνδηλώσεις, όπως το εύθραυστο, το ημιτελές,

71. Αρ. Πολυδ., *Όνομαστ.* 5, 48. Page (– Dawe – Diggle), 1981, *FGE*, 457. Γεωργούδη, *loc. cit.* Buzón – Cavallero (1993), 77-78. Díaz de Cerio Díez (1998), 50. Luce (– El Khelouane), 2008, 276.

72. Τέτοιοι έπαινοι ζώων αφθονούν στις ποιητικές συνθέσεις της Αναγέννησης, όπως το ποίημα του Ronsard που γράφτηκε κατά παραγγελία μιας κυρίας για το μνήμα της σκυλίτσας *Barbiche*. Θυμίζουμε ακόμη το επιτάφιο ποίημα του Λόρδου Βύρωνα που κοσμεί τον μεγαλοπρεπή τύμβο του πιστού του σκύλου *Boatswain*, της ράτσας *Newfoundland*, που πέθανε από λύσσα και ετάφη από τον κύριό του στο *Newstead Abbey* (1808). Wikipedia, “*Epitaph to a dog: Lord Byron Epitaph to a dog. A Collection of Poems*”. Laumonier (1909 ανατ. 1932), 265. Ballut (1987), 148-161.

73. Πρβλ. την παραγγελία του Τρμαλχίωνα (*Sat.* 71, 6, 10) για το μνήμα του, που προέβλεπε, μεταξύ άλλων, τη γλυπτή παράσταση της σκυλίτσας του, κοντά στα πόδια του ανδριάντα του, και στα δεξιά του το άγαλμα της καλής του Φορτουνάτας να κρατά ένα περιστέρι και να σέρνει, με λεπτό λουρί, ξοπίσω της μια σκυλίτσα. Lazenby (1947), 246-247, 299-300. Ράιος (2003), 156-157. Schmeling (2011), 294, 299.

74. Βλ. Θεόφρ., *Χαρακτ.* 21 (*Μικροφιλοτιμίας*): *καὶ κυναρίου δὲ Μελιταίου τελευτήσαντος αὐτῷ, μνήμα ποιῆσαι καὶ στηλίδιον, ποιήσας ἐπιγράψαι· Κλάδος Μελιταῖος.*

75. Αιλιαν., *Ποικ.* Ἰστ. 8, 4: *Πολίαρχόν φασι τὸν Ἀθηναῖον ἐς τοσοῦτον προελθεῖν τρυφῆς, ὥστε καὶ κύνας καὶ ἀλεκτρούνας ἐκείνους οἷς ἔχαιρεν ἐκκομίζειν ἀποθανόντας δημοσίᾳ. καὶ ἐπὶ τὴν ἐκφορὰν αὐτῶν παρεκάλει τοὺς φίλους, καὶ ἔθαπτεν αὐτοὺς πολυτελῶς, καὶ ἐπιστήματα αὐτοῖς ἀναστήσας ἐπιγράμματα κατ’ αὐτῶν ἐνεκόλαπτεν.* Γεωργούδη (1984), 41.

76. Σκυλάκια από ψημένη γη είναι ιδιαίτερα διαδεδομένα· σε διάφορες απεικονίσεις το προσφιλές ζώο διασκεδάζει το νεαρό θεό Αρποκράτη ή μοιράζεται τα παιχνίδια των μικρών Αιγυπτίων: σε μια χοντροκομμένη τερακότ-

η αγωγή ή η πειθαρχία της νεαρής ανθρώπινης ηλικίας⁷⁷, – ή του ενήλικα συντροφιά με κάποιο οικόσιτο ζώο ή πτηνό, και στο είδος του διαλόγου μεταξύ του περαστικού και του ζώου που κοσμεί κάποιο τάφο⁷⁸.

Κι ενώ τάφοι σκύλων χρονολογούνται από τον Δ΄ αι. π. Χ. κι επιτύμβια επιγράμματα για σκύλους ανάγονται στον Σιμωνίδα τον Κείο (ΣΤ-Ε΄ αι. π. Χ.), που έκανε ένδοξη τη Λυκάδα, θεσσαλική κυνηγετική σκύλα, *γράφας τουτὶ τοῦπίγραμμα ἐπὶ τῷ τάφῳ τῆς κυνός*⁷⁹, οι επιτάφια επιγραφές σκύλων που μας σώθηκαν χρονολογούνται από τον Α΄-Β΄ αι. μ. Χ.⁸⁰. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί την υπόθεση πως μια επιτάφια επιγραφή θα μπορούσε να κοσμεί τάφο σκύλου από τον Δ΄ αι. π. Χ.⁸¹ Με άλλα λόγια, η απουσία επιτύμβιων επιγραφών για σκύλους πριν από τον Α΄ αι. μ. Χ., μπορεί να αδυνατίζει, αλλά δεν ακυρώνει την άποψή μας για τον προσορισμό των δύο επιγραμμάτων που πρέπει να σμιλεύτηκαν στον τύμβο του *Ταύρωνος*. Προς αυτήν την κατεύθυνση οδηγούν και τα *argumenta ex silentio*, αφού σήμερα έχουν σχεδόν εξαφανιστεί τα αρχαιολογικά λείψανα της Φιλαδέλφειας⁸², από τη νεκρόπολη

τα απεικονίζεται η χαριτωμένη σκηνή ενός σκυλιού που τραβάει με τα δόντια του την πουκαμίσια ενός παιδιού. Gorteman (1957), 118-119. Dunand-al-Misri (1979), 232, 284 (αριθμ. 220-221).

77. Ιδιαίτερα όταν απεικονίζονται μαλτέζικα σκυλιά, βλ. Gonzalez (2011), 166-167, 169-170 (διαδικτυακά).

78. Lazenby (1947), 246-247. Bernand (1969), 274-275, 365-366. Chamoux (1974), 157. Vatin (1986), 105-109.

Θυμίζουμε ένα μάλλον ψευδεπίγραφο γλυπτό, με την επιγραφή *ὄς πίθον ᾤκει*, από το επιτάφιο επίγραμμα του κυνικού Διογένη (*Παλατ. Άνθολ. Ζ΄*, 64), και τη φιγούρα του σκύλου του, στον οποίο απευθύνεται ο περαστικός. Prieux (2002), 104. Idem (2003), 58-59 (6-7).

79. Σιμωνίδ. ο Κείος, *απόσπ.* 159 Edmonds (αρ. Πολυδ., *Όνομαστ.* 5, 47, 8-5, 48, 4): *ένδοξον δὲ καὶ Λυκάδα τὴν Θετταλὴν Σιμωνίδης ἐποίησε, γράφας τουτὶ τοῦπίγραμμα ἐπὶ τῷ τάφῳ τῆς κυνός*

*ἢ σεῦ καὶ φθιμένας λεύκ' ὄστέα τῶδ' ἐνὶ τύμβῳ
ἴσκῳ ἔτι τρομέειν θῆρας, ἄγρωσσα Λυκάς.
τὰν δ' ἄρετὰν οἶδεν μέγα Πήλιον ἅ τ' ἀρίδῃλος
Ἵσσα Κιθαιρώνος τ' οἰονόμοι σκοπιαί.*

80. Βλ. Page (-Dawe - Diggle), 1981, *FGE*, 457 και παραπάνω.

81. Όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με τον τάφο που βρέθηκε λίγο έξω από την αγορά της Αθήνας, πίσω από την Στοά του Αττάλου. Γεωργούδη (1984), 38 και παραπάνω.

82. Bernand (1975), 196-200.

(Roubbayât) της οποίας όμως προέρχεται μια ελληνική αφιερωματική επιγραφή (*I. Fayoum* I 98 μέσα του Γ' αι. π. Χ.)⁸³ στον Άνουβη, θεό σκύλο, εκ μέρους του κυνοβοσκοῦ Πασώτος και ὑπὲρ Ἀπολλωνίου και Ζήνωνος⁸⁴· οι τελευταίοι ταυτίζονται αναμφίβολα με τον γνωστό διοικητή και τον επιστάτη του αντίστοιχα.

Η επιγραφή κοσμούσε το κάτω μέρος στήλης με ανάγλυφη παράσταση του Άνουβη όρθιου, στραμμένου προς τα δεξιά και με ένα θυμιατήρι μπροστά του. Στο επάνω μέρος του βωμού μια ιερογλυφική επιγραφή αποκαλεί τον Άνουβη «κύριο των δύο χωρών»⁸⁵.

Το γεγονός ότι τα δύο παπυρικά επιτάφια επιγράμματα χρονολογούνται από την περίοδο υπηρεσίας του Ζήωνα στο Φαγιούμ (256-246 π. Χ.) και είναι σύγχρονα με τον θάνατο του σκύλου του Ταύρωνα, αποτελεί ένα ευνοϊκό στοιχείο για την υπόθεσή μας σχετικά με τη χάραξη των επιγραμμάτων στον τάφο του Ταύρωνα⁸⁶. Από την άλλη πλευρά, η πράξη του Ζήωνα να στήσει ενεπίγραφο τύμβο για τον Ταύρωνα δεν πρέπει να ξένιζε τους Αιγυπτίους, γιατί η θρησκευτική τους ζωή συνδεόταν ανέκαθεν με τη ζωολατρεία· δύο θεότητες μάλιστα, ο Άνουβης⁸⁷ και ο Ουπουαούτ, παριστάνονταν με τη μορφή σκύλου, και σε όλη τη διάρκεια του αιγυπτιακού πολιτισμού οι τάφοι σκύλων⁸⁸ αποτελού-

83. = Bernand (1975), 200-202 = *SBI* 5796 = *Pap. Lugd. Bat.* 20 Suppl. F (274-275). *Trismegistos Texts* 2495 = http://www.trismegistos.org/tm/de-tail_plus.php?tm=2495.

84. Ὑπὲρ Ἀπολλωνίου / και Ζήνωνος / Πασῶς κυνοβοσκός / Ἀνούβι εἰχήν.

85. Bernand (1975), 200-202 (αριθμ. 98). Pestman (εκδ.), *Pap. Lugd. Bat.* 20, Suppl. F (274-275). Raïos-Chouliara (1981), 269, 276 υποσημ. 170.

86. Το ίδιο ισχύει και για επιτάφια επιγράμματα της Παλατινῆς Ἀνθολογίας, που, όταν γράφονται από ποιητές σύγχρονους με τους νεκρούς, συγκεντρώνουν πολλές πιθανότητες να είναι αυθεντικά και να έχουν χαραχτεί πάνω στους τάφους βλ. Waltz (- Desrousseaux - Dain - Camelot - des Places), 1960, 36.

87. Στράβ., *Γεωγρ.* ΙΖ', 1, 40, 1-3: Ἐξῆς δ' ἐστίν ὁ Κυνοπολίτης νομός και Κυνῶν πόλις, ἐν ἧ ὁ Ἄνουβις τιμάται και τοῖς κυσὶ τιμῆ και σίτισις τέτακται τις ἱερά. Πλούταρχ., *Περὶ Ἰσιδ. και Ὀσίρ.* 368E, 7: Ἄνουβις κέκληται και κυνὶ τὸ εἶδος ἀπεικάζεται. 368F, 3-4: ἔστι δ' οὖν τοῖς σεβομένοις τὸν Ἄνουβιν ἀπόρρητόν τι, και πάλαι μὲν τὰς μεγίστας ἐν Αἰγύπτῳ τιμὰς ὁ κύων ἔσχεν. *Scholia in Lucianum* 21, 6, 15: τὸν δὲ Ἄνουβιν λόγος κυνοπρόσωπον εἶναι.

88. Μολονότι στην αρχαία Αἴγυπτο ο σκύλος ἔγινε γρήγορα απαραίτητος για κάθε αγροτικό σπίτι, εντούτοις δεν γνώρισε τις τιμές που απέδωσαν στο

σαν ένδειξη σεβασμού των κυρίων τους προς αυτά τα ζώα⁸⁹.

Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο⁹⁰ και τον Διόδωρο⁹¹, οι Αιγύπτιοι έθι-
βαν τους νεκρούς σκύλους σε ιερούς τάφους, συνοδεύοντας την απώ-
λειά τους με εκδηλώσεις πένθους από το Μέσο Βασίλειο έχουμε την
παραγγελία, εκ μέρους μιας γυναίκας, ξύλινης σαρκοφάγου για την
αγαπημένη της σκύλα, με την ανάλογη επιγραφή: «η αγαπημένη της
κυράς της Aya 'αυτή δηλ. που γαβγίζει'»⁹².

Δ. Συμπεράσματα

Κλείνοντας θα σημειώσουμε ότι τα δύο επιγράμματα από το 'αρχείο
του Ζήνωνα' μαρτυρούν την κυνηγετική δραστηριότητα του κατόχου
του αρχείου και την αγάπη του προς τα σκυλιά, που μας αποκαλύπτον-
ται χωρίς περιστροφές από παπύρους του ίδιου αρχείου, ενώ από την
άλλη πλευρά εγγράφονται στην αρχαία πρακτική της σύνθεσης επιτύμ-
βιων επιγραμμάτων για την απώλεια σκύλων με προορισμό να χαρα-
χτούν στα σήματά τους.

Επίσης η προσέγγιση των δύο επιγραμμάτων υπό το φως των παπυ-
ρικών εγγράφων δείχνει πως η μελέτη τέτοιων κεμένων μπορεί να ωφε-
ληθεί όχι μόνον από πληροφορίες, που αφορούν στον τόπο προέλευσης,
την εποχή, τον τύπο των βιβλίων και τον συγγραφέα τους, αλλά και
στον κάτοχό τους. Όταν δηλ. είναι εφικτή η ταύτιση αρχαίων κατόχων

τσακάλι, το μόνο άξιο λατρείας' ωστόσο, κατ' αναλογίαν προς αυτό το 'θεικό
ον', ποικίλα κυνοειδή εξακολουθούσαν να μουμιοποιούνται. Κατά τον Ηρό-
δοτο (Ιστορ. Β', 67: *Τὰς δὲ κύνας ἐν τῇ ἐσωτῶν ἕκαστοι πόλι θάπτουσι ἐν
ἰρήσι θήκησι*), οι νεκροί σκύλοι εθάπτοντο σε ιερούς τάφους, ενώ οι αρχαι-
ολόγοι ανακάλυψαν μούμιες και αληθινές νεκροπόλεις σκύλων στην Κυνόπο-
λη και αλλού. Raïos-Chouliara (1981), 269, 276 υποσημ. 170.

89. Bonnet et alii (1989), 25-39. Bouvier-Closse (2001), 55-75. Dunand –
Lichtenberg (2005), 127-130. Petrilli (2009), 9-11.

90. Ιστορ. Β', 67 (βλ. και πιο πάνω, υποσημ. 89).

91. Ιστορ. Βιβλ Α', 84, 2: *Ἄλλὰ μὴν γε καὶ καθότ' ἦν ἂν οἰκίαν εὐρεθῆ κύων
τετελευτηκώς, ξυρῶνται πάντες οἱ κατ' οἶκον ὄντες ὄλον τὸ σῶμα καὶ
ποιοῦνται πένθος, καὶ τὸ τούτων θαυμασιώτερον, ἐὰν οἶνος ἢ σίτος ἢ τι τῶν
πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων τυγχάνη κείμενον ἐν τοῖς οἰκήμασι οὐ τὸ ζῆν ἐξέλιπέ
τι τῶν θηρίων οὐκ ἂν ἔτι χρήσασσθαι πρὸς οὐδὲν αὐτοῖς ὑπομείναιαν.* Keller
(1909), I, 132.

92. Limme (1985), 147-151. Dunand – Lichtenberg (2005), 50.

λογοτεχνικών παπύρων, επιβάλλεται η συνεξέταση του περιεχομένου τους με τις επαγγελματικές δραστηριότητες ή συνήθειες των κατόχων τους και η ένταξή τους στο κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον τους. Ακολουθώντας τέτοια μονοπάτια και για άλλες ανάλογες περιπτώσεις θα οδηγηθούμε συχνά σε ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις και εκπλήξεις.

Η παρουσία τέλος αυτών των επιγραμμάτων στη Φιλαδέλφεια, μια κωμόπολη που στην ακμή της, κατά την πτολεμαϊκή εποχή, δεν έφτασε ποτέ τους χίλιους κατοίκους, επιβεβαιώνει την γνωστή άποψη πως η πνευματική ζωή στην ελληνιστική Αίγυπτο δεν περιορίζεται μόνο στην Αλεξάνδρεια, αλλά απλώνεται και στην χώραν, οι κάτοικοι της οποίας είχαν καλλιέργεια, ήταν αναγνώστες και διέθεταν ιδιωτικές βιβλιοθήκες με λογοτεχνικούς παπύρους, που παραγγέλλονταν στην πρωτεύουσα ή αποτελούσαν καρπό προσωπικής αντιγραφής⁹³, ενώ στο περιεχόμενό τους αντικατοπτρίζονται κάποτε τα επαγγελματικά και λογοτεχνικά ενδιαφέροντα των ιδιοκτητών τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Agosti, G. (2010), "Eisthesis, Divisione dei versi, percezione dei cola negli epigrammi epigrafici in età tardoantica", *Segno e testo* 8, 67-98 (Tav. 1-6).
- André, J.-M. (1993), "Hadrien littérateur et protecteur des lettres", *ANRW* II. 34.1, 583-611.
- Argentieri, L. (1998), "Epigramma e libro. Morfologia delle raccolte epigrammatiche premeleagree", *ZPE* 121, 1-20.
- Bagnall, R. S. (1992), "An Owner of Literary Papyri", *CPh* 87, 137-140 (= *Idem*, *Later Roman Egypt. Society, Religion, Economy and Administration*, Aldershot 2003, chapter VII, 108 κ. εξ.).
- Ballut, P.-Y. (1987), "Tombe de bêtes", *RAMAGE* 5, 148-161.
- Bernand, A. (2000), "La rencontre des Grecs et des Égyptiens", *Le Monde de Cléo* (διαδικτυακά).
- Bernand, É. (1969), *Inscriptions métriques de l'Égypte gréco-romaine. Recherches sur la poésie épigrammatique des Grecs en Égypte* (ALUB 98), Paris.

---

93. Legras (2002), 110-111, 138. Habermann (2007), 346-347. Fournet (2012), 146-150.

- (1975), *Recueil des inscriptions grecques du Fayoum, I: La «mérés» d'Hérakleidès*, Leiden.
- Bethe, E. (1900), *Pollucis Onomasticon (Lexicographi Graeci, 9)*, Leipzig Teubner (ανατ. 1967).
- Bibliothèque de l'École des chartes* 85, 1924, 231: "La nouvelle Société Paléographique de Londres".
- Bilabel, F. (1926), *Sammelbuch Griechischer Urkunden aus Ägypten*, III₁, Berlin – Leipzig (ανατ. 1974).
- Bing, P. (1998), "Between literature and the monuments", in M. A. Harder – R. F. Regtuit – G. C. Wakker (εκδ.), *Genre in Hellenistic Poetry. Proceedings of Groningen Workshops on Hellenistic Poetry* (Hellenistica Groningana), Groningen, 21-43.
- Bodson, L. (1994), "L'animale nelle morale collettiva e individuale dell'antichità greco-romana", in S. Castignone – G. Lanata (επιμ.), *Filosofi e animali nel mondo antico. Convegno internazionale «Filosofi e animali nel mondo antico», Genova 25-26 marzo 1992* (Centro di Bioetica Genova), Pisa, 51-85.
- Bonnet, C. et alii (1989), "Sépultures à chiens sacrifiés dans la vallée du Nil", *CRIPEL* 11, 25-39.
- Bouché-Leclercq, A. (1903), *Histoire des Lagides, I: Les cinq premiers Ptolémées (323-181 avant J.-C.)*, Paris (ανατ. 2007).
- Bouvier-Closse, K. (2001), "Les sépultures de canidés dans l'Égypte ancienne", in L. Bodson (εκδ.), *La sépulture des animaux: concepts, usages et pratiques à travers le temps et l'espace. Contribution à l'étude de l'animalité. Journée – Université de Liège, 18 mars 2000*, Liège, 55-75.
- Broze, M. (1997), *Mythe et roman en Égypte ancienne: Les aventures d'Horus et Seth dans le Papyrus Chester Beatty I (Orientalia Lovaniensia Analecta 76)*, Leuven.
- Burn, L. (2004), *Hellenistic Art from Alexander the Great to Augustus*, London.
- Buzón, R. P. – Cavallero, P. A. (1993), "Dos epigramas funerarios al perro de Zenón (P. Cairo Zen. 59532): Edición y estudio", in S. M. de Carvalho (et al.) (εκδ.), *VII reunião anual da SBEC (Araraquara, 30 de agosto a 05 de setembro de 1992)*, Araraquara (Sociedade brasileira de estudos clássicos) *Classica Supl. 2*, 75-86.
- Candau Morón, J. M. – González Ponce, F. J. – Chávez Reino, A. L. (2009), (Coord.), *LIBYAE LUSTRARE EXTREMA Realidad y literatura en la visión grecorromana de África. Homenaje al Prof. Jehan Desanges*, Sevilla.
- Cazzaniga, I. (1973), "Pap. Zenon 59532: epigramma in distici per la morte

- del cane Tauron”, *Eirene* 11, 71-89.
- Chamoux, F. (1974), “L’építaphe du cochon d’Édesse”, in *Mélanges offerts à Pierre Boyancé* (Publications de l’École Française de Rome), 153-162.
- Citti, V. – Degani, E. – Giangrande, G. – Scarpa, G. (1995), *An Index to the Griechische Vers-Inschriften* (ed. W. Peek, Berlin, 1955), I: α-έως, Amsterdam.
- Clarysse, W. (1983), “Literary Papyri in Documentary Archives”, in E. van ’T Dack et alii (εκδ.), *Egypt and the Hellenistic World; Proceedings of the International Colloquium, Leuven, 24-26 May 1982* (*Studia Hellenistica* 27), Louvain, 43-61.
- Clarysse, W. – Vandorpe, K. (1995), *Zénon, un homme d'affaires grec à l'ombre des pyramides* (Traduit de néerlandais par W. Clarysse et S. Héral), Louvain.
- Dam, H.-J. Van (1984), *P. Papinius Statius, Silvae Book II: A Commentary*, Leiden.
- Day, L. P. (1984), “Dog Burials in Greek World”, *AJA* 88, 21-32.
- Díaz de Cerio Díez, M. (1998), “Tipología formal y función estilística de la referencia a la muerte en los epigramas funerarios de Άnite de Tegea», *Faventia* 20, 49-73.
- Dorandi, T. (1991), “Den Autoren über die Schulter Geschaut. Arbeitsweise und Autographie bei den antiken Schriftstellern”, *ZPE* 87, 11-33.
- (1993), “Zwischen Autographie und Diktat: Momente der Textualität in der antiken Welt”, in W. Kullmann – J. Althoff, *Vermittlung und Tradierung von Wissen in der griechischen Kultur* (*Scriptoria* 61), Tübingen, 71-86.
- Douglas, N. (1928), *Birds and Beasts of the Greek Anthology*, London (διαδ. δ.ι.κ.τ.: D. Badke, 2003: <http://bestiary.ca/etexts/douglas1928/>. htm).
- Dunand, F. – Lichtenberg, R. (2005), *Des animaux et des hommes. Une symbiose égyptienne*, Lonrai.
- Dunand, F. – Mathaf al-Misrī (1979), *Religion populaire en Égypte romaine: Les terres cuites Isiaques du Musée du Caire*, Leiden.
- Dupire, M. (1985), “Les ‘tombes de chiens’: Mythologies de la mort en pays Serer (Sénégal)”, *JRA* (*Journal of Religion in Africa*) 15.3, 201-215.
- Easterling, P. – Knox, B. M. W. (1990), *Ιστορία της Αρχαίας ελληνικής Λογοτεχνίας* (μετ. Ν. Κονομή, Χ. Γρίμπα, Μ. Κονομή τίτλ. πρωτ. *The Cambridge History of Classical Literature. I: Greek Literature*), Αθήνα.
- Edgar, C. C. (1920), “Selected Papyri from the Archives of Zenon (Nos 37-48)” *Annales du Service des Antiquités de l’Égypte* 19, Le Caire, 81-104.

- (1931), *Catalogue Général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire*, IV: Nos. 59532-59800, Le Caire.
- (1931), *Michigan Papyri I. Zenon Papyri* (*Univ. of Mich. Studies, Humanistic Series* 24), Ann Arbor.
- Edmonds, J. M. (1924), *Lyra Graeca Being the remains of all the Greek Lyric Poets from Eumelus to Timotheus excepting Pindar, II: including Stesichorus Ibycus Anacreon and Simonides*, London – New York.
- Fournet, J.-L. (1994), “L’influence des usages littéraires sur l’écriture des documents: perspectives”, *Proc. of the 20th Int. Congr. of Papyrology*, Copenhagen, 417-422.
- (2012), “Homère et les papyrus non littéraires: Le poète dans le contexte de ses lecteurs”, in G. Bastianini – A. Casanova (επιμ.), *I papiri omerici. Atti del Convegno Internazionale di studi Firenze, 9-10 Giugno 2011* (*Studi e Testi di Papirologia* N. S. 14), Firenze, 125-157.
- Fowler, B. H. (1989), *The Hellenistic Aesthetic*, Madison, Wisconsin.
- Fränkel, M. (1895), *Die Inschriften von Pergamon* II.
- Gallego, J., “Représentations littéraires et artistiques du chien dans l’antiquité romaine: Du chien utilitaire au chien de compagnie”. Extraits d’un article à paraître aux Presses Universitaires de Valenciennes (*Une bête parmi les hommes: le chien. De la domestication à l’anthropomorphisme*, volume édité sous la direction de C. Beck et F. Guizard-Duchamp), 1, 3 (διαδικτυακά).
- Gelzer, T. (1993), “Transformations», in A. W. Bulloch – E. S. Gruen (et alii εκδ.), *Images and Ideologies: Self-definition in the hellenistic World, Part II: Identity and Crisis in Hellenistic Literature*, Berkeley: Univ. of California Press, 127-197.
- Γεωργούδη, Σ. (1984), “Ζώων επιτύμβια. Μια ιδιαίτερη χρήση του ταφικού λόγου στην ελληνική αρχαιότητα”, *Αρχαιολογία* 11, 36-41.
- Gonzalez, J. (2011), “Maltais, trophè, ktèsios ... Remarques autour des figurines de chien en terre cuite d’Égypte”, *ENIM* 4, 159-196 (διαδικτ.).
- Gorteman, C., “Sollicitude et amour pour les animaux dans l’Égypte gréco-romaine”, *ChronEg* 33 (1957), 101-120.
- Gow, A. S. F. – Page, D. L. (1965), *The Greek Anthology. Hellenistic Epigrams, I: Introduction, Text, and Indexes of sources and epigrammatists. II: Commentary and Indexes of sources and epigrammatists*, Cambridge.
- Granino Cecere, M. G. (1994), “Il sepolcro della catella Aeolis”, *ZPE* 100, 413-421 (Taf. XXII-XXIII).
- Gutzwiller, K. J. (1998), *Poetic Garlands. Hellenistic Epigrams in Context*, Berkeley – Los Angeles – London.
- Habermann, W. (2007), “Gymnasien im ptolemäischen Ägypten – eine Skiz-

- ze”, in D. Kah – P. Scholz (εκδ.) *Das hellenistische Gymnasium*, Berlin, 335-348.
- Haines-Eitzen, K. (2000), *Guardians of Letters: Literacy, Power, and the Transmitters of Early Christian Literature*, Oxford – New York.
- Hanink, J. (2010), “The Epitaph for Atthis: A late hellenistic poem on stone”, *JHS* 130, 15-34.
- Hartmann, F. (1923), *L’agriculture dans l’ancienne Égypte* (Thèse pour le doctorat d’université), Paris.
- Hengstl, J. (– Häge, G. – Kühnert, H.), 1978, *Griechische Papyri aus Ägypten als Zeugnisse des öffentlichen und privaten Lebens. Griechisch-deutsch*, München.
- Herrlinger, G. (1930), *Totenklage um Tiere in der antiken Dichtung mit einem Anhang byzantinischer, mittellateinischer und neuhochdeutscher Tierepikeden* (Tübinger Beiträge zur Altertumswissenschaft, 8. Heft), Stuttgart.
- Husson, G. (1992), “L’Égypte ptolémaïque et romaine”, in G. Husson – D. Valbelle, *L’état et les institutions en Égypte des premiers pharaons aux empereurs romains*, Paris, 181-334.
- Iplikçioğlu, B – Çelgin, G. – Vedat Çelgin, A. (1992), *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium*, Wien.
- Kaibel, G. (1878), *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta*, Berolini.
- Keller, O. (1909), *Die antike Tierwelt, I: Säugetiere*, Leipzig (ανατ. Hildesheim 1963).
- Koch, B. (1988), *Roman Funerary Sculpture. Catalog of the Collections, The J. Paul Getty Museum, California*.
- Láda, C. – Römer, C. (εκδ., 2006), *Schrift, Text und Bild. Kleine Schriften von Herwig Maehler* (APF Beiheft 21), München – Leipzig.
- Landon, C. P. (1820), *Choix des plus célèbres peintures antiques, réduites et gravées au trait. Notice des peintres de l’Antiquité*, Paris (διαδικτυακά).
- Laumonier, P. (1909), *Ronsard, poète lyrique: étude historique et littéraire*, Paris (ανατ. 1932).
- Lazenby, F. D. (1947), “Greek and Roman Household Pets”, *CJ* 44, 245-252 (1ο μέρος) 299-307 (2ο μέρος).
- Legras, B. (2002), *Lire en Égypte d’Alexandre à l’Islam*, Paris.
- Le Promeneur (éd., 2008), *Tombeaux romains, anthologie d’épithaphes latines*, 1993, in *Service éducatif des Musées de la ville de Strasbourg, Rites de la mort en Alsace. De la préhistoire à la fin du XIXe siècle*, Strasbourg.
- Leutsch, E. L. – Schneidewin, F. G. (1851), *Corpus Pseudoepigraphorum Graecorum*, II, Göttingen (ανατ. 1958) (συντ. CPG).
- Limme, L. (1985), “Remarques sur un cercueil de chienne in Johanni Bingen”,

- ChronEg* 60, 147-151.
- Livingstone, N. – Nisbet, G. (2010), *Epigram (Greece and Rome New Surveys in the Classics 38)*, Cambridge.
- Lloyd-Jones, H. – Parsons, P. (εκδ., 1983: *Indices: H. G. Nesselrath*), *Supplementum Hellenisticum (Texte und Commentare 11)*, Berlin – New York, σσ. 489-490: “Adespota Papyracea. III. Epigrammata”, αλφ.σπ. 977 (= *SH* 977).
- Lloyd-Jones, H. (– Skempis, M.), 2005, *Supplementum Supplementi Hellenistici (Texte und Commentare 26)*, Berolini – Novi Eboraci.
- Luce, J.-M. (– El Khelouane, A.), 2008, “Quelques jalons pour une histoire du chien en Grèce antique”, *Pallas* 76, 261-293.
- Merkelbach, R. – Stauber, J. (εκδ., 1998), *Steinepigramme aus dem Griechischen Osten. I: Die Westküste Kleinasiens von Knidos bis Ilion*, Stuttgart – Leipzig.
- Minnen, P. Van (1994), “The Origin and Future of Papyrology. From Mommsen and Wilamowitz to the Present, from Altertumswissenschaft to Cultural Studies”, in A. Bülow-Jacobsen (coll.), *Proceedings of the 20th International Congress of Papyrologists Copenhagen, 23-29 August, 1992*, Copenhagen, 35-41.
- Montevecchi, O. (1991), *La Papirologia (Ristampa riveduta e corretta con ADDENDA)*, Brescia.
- Müller, K. (1849), *Fragmenta Historicorum Graecorum (FHG)*, III, Paris.
- Norsa, M. (1939), *La scrittura letteraria greca dal secolo IV A. C. all’VIII d. C.*, Firenze, 7 (tav. 2).
- Obbink, D. (2004), “Posidippus on Papyri Then and Now”, in B. Acosta-Hughes – E. Kosmetatou – M. Baumbach (εκδ.), *Labored in Papyrus Leaves: Perspectives on an Epigram Collection Attributed to Posidippus (P. Mil. Vogl. VIII 309)*, Cambridge, Massachusetts – London, 16-27.
- Oldfather, C. H. (1923), *The Greek literary texts from Greco-Roman Egypt. A Study in the History of Civilisation*, Madison.
- Orrieux, C. (1983), *Les papyrus de Zénon. L’horizon d’un grec en Égypte au IIIe siècle avant J.C.* (Préface d’E. Will), Paris.
- (1985), *Zénon de Caunos, Parépidémos, et le destin grec (Centre de recherche d’Histoire Ancienne 64)*, Besançon.
- Pack, R. A. (?1965), *The Greek and Latin literary texts from Graeco-roman Egypt*, Ann Arbor.
- Page, D. L. (1962), *Select papyri. III: Literary Papyri. Poetry. Texts, Translation and Notes (= Sel. Pap.)*, Loeb Classical Library, London.
- Page, D. L. (– Dawe, R. D. – Diggle, J.), 1981, *Further Greek Epigrams: Epigrams before A. D. 50 from the Greek Anthology and other sources*,

not included in 'Hellenistic Epigrams' or The 'Garland of Philip' (= FGE), Cambridge.

- Parsons, P. J. (2002), "Callimachus and the Hellenistic Epigram", in F. Montanari – L. Lehnus – C. Calame – L. G. Milié (et alii), *Callimaque. Sept exposés suivis de discussions (Entretiens sur l'Antiquité classique 48, Fondation Hardt), Vandoeuvres – Genève, 99-136.*
- Peek, W. (1955), *Greek Verse Inscriptions. Epigrams on Funerary Stelae and Monuments. Griechische Vers-Inschriften, I: Grab-Epigramme (with an index to the first words of the epigrams and a concordance with Kaibel, epigr.)*, Berlin (ανατ. Chicago 1988).
- (1960), *Griechische Grabgedichte. Griechisch und Deutsch (mit 1 Tafel) (Schriften und Quellen der alten Welt 7)*, Berlin.
- Pepper, T. W. (2010), "A Patron and a Companion: Two Animal Epitaphs for Zenon of Caunos (P. Cair. Zen. IV 59532 = SH 977)", in *Proceedings of the Twenty-Fifth International Congress of Papyrology, Ann Arbor 2007 (ASP)*, Ann Arbor, σσ. 605-622.
- Pestman, P. W. (εκδ., 1980), *Greek and Demotic Texts from the Zenon Archive (Pap. Lugd. Bat. 20)*, Leiden.
- Pestman, P. W. – Clarysse, W. – Korver, M. (1981), *A Guide to the Zenon Archiv (Pap. Lugd. Bat. 21)*, Leiden.
- Petrilli, A. (2009), "La figure du chien de la mythologie à la magie", *Ephesia Grammata* 3, 1-30 (διαδικτυακά).
- Petrovic, A. (2007), *Kommentar zu den simonideischen Versinschriften*, Leiden.
- Pintaudi, R. (1976), "Ἰνδὸν ὡς νόμος: nota a 'P. Cairo Zen.' IV 59532", *Sileno* 2, σσ. 320-322 (έμμεση χρήση).
- (1990), "Πολιὰς τρίχας: un eco omerico in P. Mich. Zen. 77", *Eirene* 27, 27.
- Pöhlmann, E. – West, M. L. (2001), *Documents of Ancient Greek music: The extant melodies and fragments*, Oxford.
- Powell, J. U. – Barber, E. A. (1921), *New Chapters in the History of Greek Literature: Recent Discoveries in Greek Poetry and Prose of the Fourth and Following Centuries B. C.*, Oxford (ανατ. 1974).
- Préaux, C. (1929), "Lettres privées grecques d'Égypte relatives à l'éducation", *RPh* 8, 757-800.
- (1939), *L'économie royale des Lagides*, Bruxelles.
- (1947), *Les Grecs en Égypte d'après les archives de Zénon*, Bruxelles.
- Prioux, E. (2002), "Quatre épigrammes de l'Anthologie dans une collection épigraphique de Venise", *RPh* 761, 109-111.
- (2003), "Sur l'authenticité de cinq épigrammes grecques de la collec-

- tion Erizzo”, *Les Cahiers de l’humanisme* 3-4, 53-85.
- (2007), *Regards Alexandrins. Histoire et Théorie des arts dans l’épigramme hellénistique*, Leuven.
- Purola, T. (1994), “P. Cairo Zenon 4.59532 – Two epitaphs for a huntig dog called Tauron”, *Arctos* 28, 55-62.
- Ράιος, Δ. (2003), *Λατινικό Μυθιστόρημα. Πετρώνιος – Απουλήιος*, Γιάννενα.
- Raïos-Chouliara, H. (1981), “La chasse et les animaux sauvages d’après les papyrus grecs”, *Αναγέννησις* 1, 49-88 και 267-293.
- Reekmans, T. (1998), “P. Col. Zen. II 75 et l’οἶκος de Zénon”, *ChronEg* 73, 303-323.
- Saija, A. (1990), “Considerazioni metriche su P. Cair. Zenon 59532: Epigrammi per il cane di Zenone”, *Eirene* 27, 29-34.
- Schmitz, Ph. (2007), *Die Giessener Zenonpapyri (P. Iand. Zen.)* (Der Nordrhein-Westfälischen Akademie der Wissenschaften) (*Sonderreihe Papyrologica Coloniensia* 32).
- Schmeling, G. (2011), *A Commentary on the Satyrca of Petronius*, Oxford.
- Schneider, P. (2009), “Res Indicae: quelques remarques au sujet du papyrus PCair.Zen. 59532 et du fragment Sat. 66 V 2 d’Ennius”, in J. M. Candau Morón – F. J. González Ponce – A. L. Chávez Reino (Coords), *LIBYAE LUSTRARE EXTREMA Realidad y literatura en la visión grecorromana de África. Homenaje al Prof. Jehan Desanges*, Sevilla, 253-270.
- Scholl, R. (1990), *Corpus der ptolemäischen Sklaventexte III₂: Text Nr. 115-260*, Stuttgart.
- Seider, R. (1970), *Paläographie der griechischen Papyri, II.2: Literarische Papyri*, Stuttgart.
- Slater, N. W. (2010), “Mourning Helena: Emotion and Identification in a Roman Grave Stela (71.AA.271)”, *Getty Research Journal* 2, 139-146.
- Thompson, D. J. (1987), “Ptolemaios and the ‘Lighthouse’: Greek Culture in the Memphite Serapeum”, *PCPS* 33, 105-121.
- Turner, E. G. (1950), “Two Greek Epigrams”, *JJP* 4, 235-238.
- (1956), “Two Unrecognised Ptolemaic Papyri”, *JHS* 76, 95-98.
- (1981), *Ελληνικοί Πάπυροι. Εισαγωγή στη μελέτη και τη χρήση των παπυρικών κειμένων* (μετάφρ. από τα αγγλικά: Γ. Μ. Παράσογλου), MIET, Αθήνα.
- Vatin, C. (1986), “Épigrammes funéraires grecques de Cherchel”, *Antiquités Africaines* 22, 105-114.
- Versnel, H. S. (2011), *Coping with the Gods. Wayward Readings in Greek Theology* (Religions in the Graeco-Roman World), Leiden.
- Waltz, P. (– Places, Ed. des – Dumitrescu, M. – Maître, H. Le – Soury, G.)

- (1941), *Anthologie Grecque Ière partie: Anthologie Palatine tome V (Livre VII, épigr. 364-748)*, «Les Belles Lettres», Paris.
- Waltz, P. (– Desrousseau A.-M. – Dain, A. – Camelot, P. – Places, Ed. des),
²1960, *Anthologie Grecque Ière partie: Anthologie Palatine tome IV (Livre VII, épigr. 1-363)*, «Les Belles Lettres», Paris.
- Weil, H. (1902), *Études de littérature et de rythmique grecques. Textes littéraires sur papyrus et sur pierre. – Rythmique*, Paris.
- West, M. L. (1992), *Ancient Greek music*, Oxford.
- Wilcken, U. (– Wilamowitz-Moellendorf, U.), 1920, “Nachtrag. Zu den Kai-rener Zenon-Papyri”, *APF* 6, 447-454.
- Wilcken, U. (1924), “Referate”, *APF* 7, 67-80 288, 292.
- Willis, W. H. (1968), “A census of literay papyri from Egypt”, *GRBS* 9, 205-241.
- Yatsushashi, A. V. (2010), *In the Bird Cage of the Muses: Archiving, Erudition, and Empire in Ptolemaic Egypt* (diss.) Duke University Ann Arbor (διαδικτυακά). UMI Number: 3417956.

Πηγές ηλεκτρονικής βιβλιογραφίας

- Badke, D. (2003): <http://bestiary.ca/etexts/douglas1928/douglas1928.htm>.
- CeDoPal* = Centre de Documentation de Papyrologie Littéraire. Université de Liège.
- DDBDP* = Duke Data Bank of Documentary Papyrus.
<http://ashp.revues.org/index1289.html>. Trismegistos.
<http://papyrology.blogspot.com/2007/06/philip-schmitz-die-giessener.html>.
- jcowey, Institut für Papyrologie, *PlandZen* (Timeline), «17-27.xcoded.doc. Nr. 17-27: Datierbare Briefe» = J. M. S. Cowey, Heidelberg (Timeline).
- LDAB* = Leuven Database of Ancient Books.
- Mertens-Pack³ online Database (June 2006), *CeDoPal*.
- New Editions; Addenda and Corrigenda to the texts of the Guide*. <http://papyri.info/ddbdp/>
- Papyri.info* <http://www.trismegistos.org/text>
- Photographic Archive of Papyri in the Cairo Museum*: <http://ipap.csad.ox.ac.uk/>
- TLG. Packard Humanities Institute. Perseus Project, Diogenes*
- Wikipedia, “Eitathp to a dog: Lord Byron Epitaph to a dog. A Collection of Poems”.

